Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

ХҮЛЭЭП АЛЫР БЕ?

СТАВРОПОЛЬ. (РосИТАСЧТА-ның корр.). «Ставропольское губернские ведомости» солунунуң социология киллдизиниң салган айтырыгларына харылларының түңнели ставропольчулар колдуунда-ла Россияның Конституциязын хүлээп алыры дээш бадылаары илерээн.

Айтырыларга харылаанларның 28,8 хуузу Конституцияны хүлээп алыры дээш, 16,3 хуузу — аңаа удур бадылаарын, ынчаарга 12,5 хуузу — бадылаашкынга киржир күзел чогун илереткен.

Тараам турда, тодуг-ла мен

КЕЛИР ЧЫЛГА КУРЛАВЫР

БО ЧЫЛЫН БИСТИҢ АЖЫЛ-АГЫЯЛАРЫВЫСТЫҢ ХОВУ-ШӨЛДЕРИНГЕ ТАРАА АЙМААНЫҢ ДҮЖҮДҮ ДЫКА ЭКИ БОЛГАН. ООҢ ТҮННЕЛИНДЕ ТЫВА КИЖИЛЕРНИҢ ХӨЙ КЕЗИИ АРБАЙНЫ, КЫЗЫЛ-ТАСТЫ, ЧИҢГЕ-ТАРААНЫ СОКТАП ЧИИР АРГАЗЫ ТУРГУСТУНУП КЕЛГЕН. ДЫКА ХӨЙ АЖЫЛ-АГЫЯЛАР БОТТАРЫНЫҢ МЕХАНИЗАТОРЛАРЫНГА, МАЛЧЫНКАРЫНГА КЫШКЫ ҮЕДЕ АЪШ-ЧӨМГЕ АЖЫГЛААР ТАРАА АЙМААН ХАЛАСКА ҮЛЕП БЕРГЕН.

Бо берге үеде ол дээрге дыка улуг деткимче ышкажыл. Ооң-биле чергелештир ажыл-агыйлар, хөй-хөй араттар, тараачыннар байлак дүжүдүүр артыкшылын боттарына орулгалыг кылдыр чарыгдап, ону садып, саарып ап турар. Амгы үениң негелдези өзугаар арыг болгаш чемгир тарааның өртээ улуг болур болганда, тараалыг коллектив бүрүзү ону хөй орулгага чедирип алыр дээш ооң арыглаашкынын хынамчалыг чорудуп турар. Өстүрүп, ажаап алганы тараазын эки шынарлыг кылдыр арыглаап, олар ону күрүне чагыынга киириштир дужаап турар. Бо ажыл амдаа уламчылавышаан. Ноябрь 29-тағы медээ өзугаар алырга, бистиң республиканың колхозтары болгаш совхозтары «Тыва хлебпродукт» каттыжыышкынга 24969 тонна тараа аймаан дужаган болуп турар. Ооң ынай ажыл-агый бүрүзүнде араттар болгаш тараачыннар база ажылдап турарлар. Оларның күш-ажылчы түңнелдери эки болганын мооң мурнунда база демдегдээн түве. Олар боттарының эвлүүнде күрүнеге 5453 тонна тарааны саткан.

Күрүне чагыын күүседиргеге Танды, Кызыл, Каа-Хем, Бии-Хем, Чаа-Хөл кожуунар эвээш эвес үлүүн киирип турарлар. Бо кожуундардан күрүне шыгжамырынче 1787-ден 8990 тонна чедир тараа аймаа киргеи.

Чер-черде ажыл-агыйлар, арат болгаш тараачын ажылдыглар тараазын садып, сайгарып алырындан аңгыда, келир чылдың дужудунге үрезин белеткеп алыр ажылды чергелештир чорудуп турар. Декабрь айның бирге чедир республиканың тараа өстүрген коллективтери ниитизи-биле 31571 тонна үрезинни уруп алган.

Үрезин курлавырлап алырын Бай-Тайга кожуун 77, Чеди-Хөл—79, Чаа-Хөл— 80, Бии-Хем—88 хуу чедир күүседи берген, а арткан кожуунар ол талазы-биле ажылын бүрүн күүселип алган.

Ынчалза-даа ниити республика немчээли-биле алыр болза, бүгү-ле хереглезе чогуур үрезиниң үстүле 30 хуузун бо хүннерде чажар шынарыга чедир арыглаан болуп турар.

Келир чылдың часкы хову ажылдарынга хереглезе чогуур үрезиниң Бии-Хем кожуун 53, Бай-Тайга — 50, Эрзин — 42, Улуг-Хем — 31 хуузун чажар шынарыга чедир арыглап алган.

Үрезин арыглаашкынының темпизи Тес-Хем, Чөөн-Хемчик, Сут-Хөл кожуундарда куду болуп артышаан. Олар бо хүннерге чедир хереглезе чогуур үрезиниң үстүле 10-14 хуузун чажарының негелдезинге чедир арыглаан болуп турар. Ооң-биле чергелештир бирги, иккі класстың үрезиннериниң немчээли бакчер албаан.

Сөөлгү медээ өзугаар алырга, республиканың ажыл-агыйларында чажар шынарыга чедир арыглаттынмаан тараа 20 муң ажыг тонна болуп турар.

Арыг болгаш чемгир тараа арбын дүжүттүр үнделиниң тургузар, эвбек дүжүттүмнап-ла бөөр деп чүвени чедип уттуп албайн, үрезин арыглаашкының шынарлыг чорудаа-ла болзувусса, үндүрген дериис кайын халас баар ийик, ооң «шаңналы» чедип турар апаар.

Доңчулалды Шангыр-оол ДОРЖУ белеткээн.

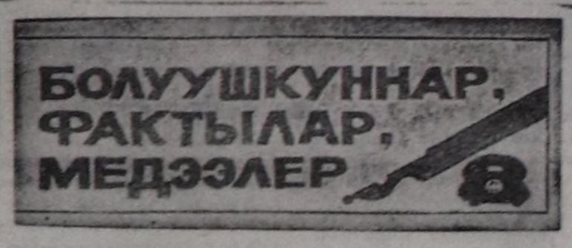

Культура киллдизиниң почтазындан

СТУДЕНТ ЧУРТТАЛГАВЫС

Рынокту бо берге үезинде эң-не аар-берге чурттарга студентилерге таваржып турар. Айда алыр стипендиявыс — 8 муң. Ооң-биле чүү садып алырыл-ча?

Иштик-хырыыска безин чедишпейн баар акша-дыр. Адаиевик эвээш-биче акша-төгериин, аъш-чемин чорудуп берип турар-даа болза, дөмей-ле чедишпес. Аныяк кижиниң сонуургаары чүү турбас: ном, шин-концерт, идик-хеп...

Чоокка чедир студентилерге кышкы үеде студент билетбиле автобус, самолет билеттериниң чартыын төлеп берип турган болгай. Ам чүте ындыг чүве чогул? Республиканың Чазааның бо талазыбиле биске дузалажыптар аргазы бар ирги бе? Кышкы идик-хеп ап Тээли чедериске 12 муң акша болду. Айда ап турар стипендиявыстаа хөй. Өт-бүлелиг студентилер бар-дыр. База-ла улуг бергедээшкиннерге таваржып турар. Ынчангаш орук өртээн оода чартыын төлээриниң аргазын көрүп көөрүн дилеп турар улус-тур бис.

Ангелина СОЯН.
Педагогика институдунуң студентизи.

«ЧААТЫНЫҢ ЫРААЖЫЗЫ»

Улуг-Хем кожуунуң Чодураа суурунга «Чаатының ыраажызы» деп уран күүл мөөрейи болган.

Анаа Улуг-Хем, Чеди-Хөл, Чаа-Хөл кожуундардан 60 ажыг салым-чаяаннылар киришкен. Мөөрей мурнунда Хайыракан хүрээзиниң улуг ламазы В. Күжүгет, кожуун хамы К. Хуурак мөгүл номчаан.

Мөөрей-маргылдаага 75 харлыг Анай-оол Дойлаар ургайаан, он үш харлыг Клим Чалбаа дээш, кымнарны чок дээр. «Чодураның кени мен» азы «Чаатының шалык күдээзи мен» деп үнүп көөп турарлар-даа бар.

Жюри түңнелди бир шак хире үндүрүп келгениниң түңнелинде, «Чаатының ыраажызы» деп хүндүлүг атка Чаатының агроному Александр Кертикпен төлептиг болуп, молдурга-биле шаңнаткан. Тиилекчиниң деткиччизи Виктор Таспаанчык 50 муң акшаны салган. Ийиги черни Чеди-Хөлден Чечек Сотпа ап, өскүбиле а дараазында Александр Бады хаваң-биле шаңнаткан. Эки кожамыктааны, шулүктээни база сыгыт-хөөмей дээш тускай шаңналдар база бар болган.

Артем МАНДЫ.

«АК-КӨК ОТЧУГА!!»

Самагалдайның долу эвес ортумак школазы тыва чаагай чаңчылдарны өөредир талазы-биле республикада арга-дужулгалыг школаларның санында киргеи.

Республикадан дашкаар аалчыларын үзүлбес чорчу-даа ында. Чоокта чаа Якутия (Саха), Калмык республикалардан, Томск, Москва хоорайлардан башкылар кээп, эртем-практиктиг конференцияның ажылынга киришкен. Школада бир онзагай чаңчыл апаргаан үүл: школачылар, башкыларның тыва хептелиг школага кээп турары. Аалчылар школаның музейи-биле таныжып, тыва эт-тереклерни, эдилелдерни сонуургап көөгеи.

Эртем-практиктиг конференцияның киржикчилери өөреникчилериң чалаары-биле «Ак-көк отчугашка» киржип, айтырыгларга харылап, Тыва дугайында солун үүлдерни көрүп, изиг ханаан, тыва ак чемниң дээжизин амзап уттундурбас кылдыр ойнап хоглээннер.

Клара ЧИНМИТ.
Район чагыргазының күрүне архивиниң эргелекчизи.

«СУУРУМ—САЛЫМ-ЧОЛУМ»

Мындыг темалыг кежээ Каа-Хемде Бүрен-Хем суурга болуп эрткен. Кежээ спортзалга маргылдааларны эрттиргилээн.

Ол чонну хей-аът киргени чугаажок. Ооң соонда хоочуннарның сактышкыннары, викторина эгелээн. Чижээ, республиканың алдарлыг малчыны Анай Сатовна Базыр, харылзаачы Сергей Ильич Перевозников, культура ажылдакчызы Федор Дамбаевич Далдан, улус өөредилгезиниң тергиннери Евгения Ивановна Комлева, Лидия Афанасьевна Григорьева оларның сактышкыннарын чон улуг соныуургал-биле дыңнаан. Суурнуң эң улуг назылыг кижизи, эң бичези, эң баштайгы туттунган бажың дээн чижектиг айтырыгларга чон саадал чокка харылап турган.

Мындыг кежээлерни эрттирер, чаңгыс чер-чурттуларывыстың сеткил-сагыжынга эки үүлдер артып каары чугаажок.

Саведий САРЫГ.

ЭКОЛОГИЯ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Республиканың Башкылар билиг бедидер институду «Школачыларның экология талазы-биле кижизидилгезин сайзырадырының айтырыглары» деп эртем-практиктиг конференцияны организастап эрттирген.

Конференцияга кожуунар төптеринге тиилекчи болган 34 башкы киришкен. Олар экологтуг кижизидилгени орус, тыва дыл, химия кичээлдеринде ажыглап турарының дугайында солун дыңнадыгларны кылганнар. Ылаңгыя улуг класстар башкыларының төвүнге Баян-Кол школазындан Л. К. Борааныктың, Берт-Дагдан О. С. Аптык-оолдуң, Хандагайтыдан Ч. М. Ооржактың, эге класстар төвүнге Аксы-Барлыктан О. К. Күскелдин, Кызылдың № 1 школазындан З. И. Беспалованың, Бояровкадан А. В. Мартый-оолдуң, Чадааанның № 2 школазындан Г. М. Монгуштуң ажыглары конференция киржикчилери онзалап демдеглээн.

Конференцияга Бойдус камгалал яамызының сайыды Д. Х. Ооржак, эртемденнер В. И. Забелин, К. О. Шактаржык, Л. К. Аракчаа, С. С. Курбатская киржип, чүве чугаалаанар.

Башкыларның эккеп салган делегезин өөредилгиг, ооң чаа үүлдерин хөй-биле бидип ап болур турган. Делегеге бирги черни Хандагайты, ийиги черни Чадааанның № 2, үшкү черни Кызылдың № 5, 8, 15 школалары үлешкен.

Геннадий МОНГУШ.
Башкылар билиг бедидер институттуң кафедра эргелекчизи.

УЖУРАЖЫЛГАЖЕ ЧАЛАЛГА

Даймының болгаш кудажылдың хоочуннарының республика, Кызыл хоорай чөвүлдери болгаш инвалидтер ниитилери пенсионерлерни болгаш инвалидтерни 1993 чылдың декабрь 7-де 14.00-та УЛУСЧУ ЧОГААДЫЛГА БАЖЫҢЫНГА (мурнундағы ПЧБ) сонгулда мурнунуң хуралынга келирин чалап тур.

Анаа кээп, чыылганнар РФ-тиң парламентизиниң, Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаттарынга кандидаттар болгаш Кызыл хоорай чагыргазының даргазынга кандидаттар-биле ужуражыр.

Республиканың ниитилел-политиктиг солуну

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

ШЫН

№ 230 (15204) ◆ 1993 чылдың декабрь 4, суббота ◆ Солунга ат салган шагы 20.15 ⇌ Салар өртээ 20 рубль.

ҮЕНИҢ АЯНЫ

ЧУРУКТА: Рада Донгак дүкту арыглап, хоюглааш, чүңү эзерин өөренип алган. Эзргиш ооң ынак эдилели болу берген.

Рада Донгак холунда тутканы эзргижи-биле кызымак ажылдааш, айда эвээн хөй акшаны ажылдап аптар. Ол чүң эзер, хеп аргыыр мергежилди чедип алганынга чоргаарлаттыр.

Кызылда «Искатель» кооперативте ол ажылдай берген. Ажылының уг-шиин билип алгаш, чоорту мергежээн аныяк ажылчындыр. Аргыыр машиналарга ол чежени-даа кылган. Чүдел кылган аргыглыг хептер ооң чанынга дагланы бөөр. Чылыг хептерни хереглээн улус ооң чанынга бо-ла келир. Ол шевер ажылчын: «Бараанның кайызын алыр силер?» — деп садып алыкчылардан айтырар. Болуунуң ажылдап кирген бичии бүдүүлгезинге орулга ооң база кирер. Аныяк кижиниң ажылының аяны ындыг. Ол ооң холда тутканы эзргижиниң ачызыдыр.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ тырттырган чуруу.

Соңгулдаларга уткуштур

БАРААН БОЛУР МЕН

Тыва Республиканың Дээди Хуралынга (Парламентизинге) Улуг-Хемниң № 24 соңгулда округундан депутатка кандидаттарның аразында Тываның Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин кежигүнү, Улуг-Хем кожуунуң культура киллдизиниң методизи К. Д. Натпий-оол база кирип турар. Ооң-биле журналист Кежик-оол Чөревениң кылган интервьюзун парладывыс.

«Улуг-Хемниң чалгыглары» чогаадыкчы каттыжымышкынның дугайында чугаалап көрүңерем, Кара-оол Донгакович.

— «Улуг-Хем» солуннуң редакциязы тургустунары билек «Улуг-Хемниң чалгыглары» чечен чогаал каттыжымышкыны тургустуган үүүе. Сөөлгү чылдарда ол каттыжымышкынның ажылы эвээн суларазын барымдаалаш, «Чогаадыкчы» деп чаа атты тывыскаш, «Улуг-Хем» солуннуң редактору А. Бегзин-оол-биле дугурушкаш, чамдык боттуг хемчеглерни алган бис. Ооң түңнелинде «Улуг-Хемниң чалгыглары» деп рубрикалыг чечен чогаал арынары «Улуг-Хем» солуннуң арыннарына удаа-дараа үүнүп эгелээнин демдегдээр апаар.

Чоокта чаа Чодураа суурга «Чаатының ыраажызы» деп мөөрей-даа кылдынгыс. Аная улустуң аас чогаалының эвилекчилери, ыраажылар, шулукчулер, сыгытчылар, хөмейжилер хөй-биле киришти. Ук мөөрейге чурттакчы чон калбаа-биле киришкеннер, оларның бот-идеекейиниң бедик болганын демдеглевес аргажок.

Сөөлгү кичээлди Улуг-Хем районуң тыва дыл башкылары база суурларда ном саңнарының ажылдакчылары-биле эрттирдивис.

— Каттыжымышкынның мурнунда сорулгалар кандыгыл?

— Ноябрь 30-де Шагаан-Арыг поорайга «Тыва дылым—чоргаарадым» деп ужуражылганы организастаан бис. Россия Федерациязының алдарлыг башкызы Оюн Ак-кыс, улус өөредилгезиниң тергиннери Лидия Дамба, Зинаида Ооржак, Хайыраканда тыва дылын хоочун башкызы Мыңдыш Түлүш, Арыг-Үзүүнден Мария Шаравин болгаш өскелер-даа ужуражылгага киришкен. Декабрь айда Эйлиг-Хем суурга «Эйлиг-Хемниң эдискизи» деп уран чүүл көрүлдүгеи эрттирери көрдүнгеи. «Эйлиг-Хем» совхозтуң директору Т. Д. Чечек-оол материалдыг деткимчеени көргүзерин аазаан.

— Чогаадыкчы ажылында чедишкиннер кандыгыл?

— Чечен чогаалга, эң ылаңгыя шулуктээрге ынак мен. Ооң-ла хаңы боор оң, ажылдап чораан черлериге, талантылыг кижилерни эвилеп, бир-ле эки үүлдү кылыр бодап чоруур кижи-дир мен. Тожуга турган, «Өдүгеп» чечен чогаал каттыжымышкының тургузуштум. Каа-Хемге «Каа-Хемниң хаяазы» деп каттыжыышкынны организастап, багай эвес ажылдыг дириттирдаа турдунус. Бо талазы-биле эвээн дужулга чыгдынган. Боңум чогаалны, шулукчу кижи болганымда, эвилелиг чыыдымны парлаалгага белеткеп турар мен.

— Силерге чогаадыкчы чедишкиннерни кузевишкан, соңгулдаларга киржилгелер дугайында айтырыксадым.

— Дээди Хуралдың азы Тыва Республиканың Парламентизинің депутадынга кандидат кылдыр меня делиштикен Чодураа суурнуң чурттакчыларышка, чаңгыс чер-чурттуларымга, ол ышкаш мени деткээн Арыг-Бажы, Торгалыг суурларның соңгукчуларынга хүндүлеллиг өөрүп четтиришкинин илередип көрейн. Алызында депутатка кандидат болуйн деп дилеп-даа мен. Ынчалза-даа чон детким, кедүүн турда, канчап аная олурар, база-ла чон-биле ужуражып, соңгулда кампаниязында киржип турмен. Мээң-биле чергелештир лешиттиргеи Б. Т. Санчиниң, Ч. К. Айыр-Санаанның дугайында мактаардан башка багай чүүү чугаалаптар деп мен. Кайызы-даа Дээди Совет депутадынга соңгуттуруп чораан, арга-дужулгазы арбын эштер-дир. Аныяк эртемден Б. Т. Соскал депутатка төлептиг кандидат-тыр. Оларның шуптузунга эвин, тиилелгеи күзээр-дир мен.

Россия Федерациязының Федерация Чөвүлелинин болгаш Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының бюллетеньнерин база Россия Федерациязының Конституциязының төлевилелинин талазы-биле бюллетеньни долдурар чурумунуң талазы-биле тайылбыр дугайында

Россия Федерациязының Федерация Чөвүлелинге соңгулдалар талазы-биле болгаш Федералдыг Хуралдың Күрүне Думазынга соңгулдалар талазы-биле Төп соңгулда комиссиязының

ДОКТААЛЫ

Россия Федерациязының 1993 чылда Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларының дугайында Дүрүмүнүң 17 үүлүнге, Федералдыг Хуралдың Федерация Чөвүлелинин депутаттарының соңгулдаларының дугайында Дүрүмүнүң 15 үүлүнге, Россия Федерациязының Конституциязының төлевилелинин талазы-биле бүгү чонуң бадылаашкынының дугайында 1993 чылдың декабрь 12-де Дүрүмүнүң 9 үүлүнге дүүштүр Төп соңгулда комиссиязының **доктаалыры болза:**

1. Россия Федерациязының Федерация Чөвүлелинин болгаш Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле бадылаашкынга соңгулда бюллетеньнерин база Россия Федерациязының Конституциязының төлевилелинин талазы-биле бүгү чонуң бадылаашкынынга бюллетеньни долдурар чурумунуң дугайында тайылбырны үүлдүр деп көөр (кожун казар).

2. Россия Федерациязының «Массалыг информация чепсектериниң дугайында» Хоойлузунуң 35 үүлүнүң ийиги кезээнге болгаш Россия Федерациязының Федералдыг Хуралынга соңгулдалар үезинде агитацияны чорудуп турган, массалыг информация чепсектерин соңгулда каттыжыышкынарының база депутатка кандидаттарның ажыглаар чурумунуң дугайында Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязының 1993 чылдың ноябрь 1-де № 8 доктаалы-биле бадылаттынган Дүрүмүнүң 19 пунктузунга үндезилээн, массалыг информация чепсектериниң 1993 чылда Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларының дугайында Дүрүмүнүң 28 үүлүнүң ийиги кезээнде айытынган редакцияларга бо тайылбырны дараазында хуусаларда парлаар (чонга чарлаар):

а) ниити федерация солуннарының болгаш Россия Федерациязының субъектилериниң солуннарының редакцияларына: 1993 чылдың ноябрь 30-де чедир үеде бир катап база бадылаашкын болуур хүннүң бетинде сөөлгү үнер номерге бир катап;

б) ниити федерация болгаш девискээр күрүне телерадиокомпаниялар редакцияларына (Россия Федерациязының язы-бүрү девискээрлеринге куржаг дамчыдылгазын барымдаалап): радиодамчыдылга каналдары-биле — 1993 чылдың ноябрь 28-те, декабрь 5-те, 11-де, 8-тен 12 болгаш 19-тан 22 шакка чедир үеде база декабрь 12-де 6-дан 8 шакка чедир үеде, теледамчыдылга каналдар талазы-биле — 1993 чылдың ноябрь 28-те болгаш декабрь 11-де 19-тан 22 шакка чедир үеде болгаш декабрь 12-де 6-дан 8 шакка чедир.

Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязының даргазының орлакчызы А. В. ИВАНЧЕНКО.

Россия Федерациязының Төп соңгулда комиссиязының секретары В. А. ЗАГУЛЯЕВ.

Москва хоорай.
1993 чылдың ноябрь 26.
(Капсырылгазы 2-ги арыында).

ЧҮЗҮ-БИЛЕ ДОРАЙТААН ДЕП?

Бо соңгулдаларда депутатка кандидаттардан болгаш кожуун, хоорай чагырыкчыларынга кандидаттардан 22 кижи үүле хереэзеннер болуп турар. Депутаттар-даа, даргалар-даа колдуунда эр улус болурунга ниитилел бат чаңчыгып калган. Ооң чылдагаанны үдел, ниитилелде хереэзеннериң ролю үүге ыңдыг куду болуп турарыл, соңгулуп эрте бөөриниң аргалары, бырадары бар бе, кым кайы хире шанстыг деп үвени «Эне сөзү» солуннуң редакциязының организастап эрттиргени «тогерик столга» чугаалашкан.

Анаа Кызыл хоорайдан болгаш кожуундардан кандидат хереэзеннер, оларның деткиччилери чыылган. Олар дашты чурттарда кончут хамысалгалыг албан-дужаалдарны хереэзеннерге бүзүрел турарын, олар кандыг-даа ажылды үүн шыдаарын бадытканы дугайында чижектер кырынга чугаалажып турдулар. Тыва хереэзеннер кымдан дорайтаан деп? Ажылдап турар хереэзеннер бүгү кижилериниң чартыынан хөй хереэзеннер чон-на болгай. Эр улус-биле бир дөмей улуг-даа, бичезаа ажыдларны олар кылып турар, ооң аңгыда олар ег-бүлезиниң хандырылганын харылап, өрүг-дарыын кежигадап чоруурлар.

Херек кырында хереэзеннер кижиниң ниитилелге аныбуны, ажыл-ишчизи дыка бедик, а ол бүгү ажыл-үеленің үнелеги куду болуп турарын кончут четпес. Ынчангаш хереэзеннер боттарын көргүзүп, эрге-чагырга черлериге база ажылдап болурун бадытканар ужурлуг.

Ол сорулга-биле кандидаттап турар хереэзеннер соңгулуп эртер дээш бүгү кужеккишкиннерин салып, демиргеге тиилеп үнерин чугуда. Маңаа чонуң деткимчези кончут херек. Ынчангаш соңгулда мурнунуң кампаниязында хереэзеннер кандидаттар чонга боттарын эки таныштырып, программазын, сорулгаларын, бодалдарын парлаагга, радио, ТВ-ге илередип, чон-биле ужуражылгаларга боттарын таптыг көргүзер ужурлуг.

Бистиң корр.

ЧАГЫДЫЛГА-94

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!

«ШЫН» СОЛУННУ ЧАГЫДЫП АЛЫРЫНГА ЧЕДИР 11 ХОНУК АРТКАН.

РЕСПУБЛИКАДА НЕДЕЛЯДА БЕШ КАТАП ҮНЕР КАРА ЧАҢГЫС СОЛУН ДЭЭРЗИН КОНЧУГ ЭКИ БИЛИР СИЛЕР.

ОНУ БО ХУУСАА ИШТИНДЕ ЧАГЫДЫП АЛЫРЫНЧЕ ДАЛАЖЫНАР.

АБОНЕМЕНТ на газету **ШЫН** (индекс издания)

Количество комплектов

на 199 год по месяцам:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Куда _____ (почтовый индекс) _____ (адрес)

Кому _____ (фамилия, инициалы)

ПВ | место | литер

доставочная карточка на газету (индекс издания)

ШЫН

Стоимость	по каталогу	____ руб. ____ коп.	Количество комплектов
	за доставку	____ руб. ____ коп.	

на 199 год по месяцам:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Куда _____ (почтовый индекс) _____ (адрес)

Кому _____ (фамилия, инициалы)

Профэвилелдер соңгулдаларга уткуштур

Профэвилелдериң ажык-дузазын ажыглаваан кижи кайда боор. Шынап-ла, ажы-төлдеривистиңдаа, ал-боттарывыстың-даа дыштанылгавыс, кадыкшылывыс профэвилелдериниң ажылчорудулгазындан дыка улуг хамаарылгалыг-ла болгай. Ынчалза-даа оларның ажылының дугайында чугаа, үнелел-даа чүгле чайгы дыштанылга сезоннарының үезинде болгулай бээри база таварылга эвес, а харын-даа чамдык кижилер бо политиктиг кампаниялар үезинде профэвилелдериң чүге ыыды чидип, сураа дыңналбастап тур дээн чугаазы безин дыңналып турар апарган. А профэвилелдер биеги-ле олчаан боттарының туружунда, харылаап турар ажылдарында хевээр. Профэвилелдериң Тыва Республика чөвүлелиниң даргазы Ш. П. КУУЛАР-биле бистиң корреспондентивис Маадыр-оол КАЛЧАН ужурашкаш, оон интервью алган.

— Сөөлгү үеде дыңналып турарындан алырга, чамдык кижилер профэвилел кежигүүнден үнүп турар апарган-дыр. Ынчангаш профэвилелдер кандыг ажылдарны кылып турарыл, оларның ажык-дузазының дугайын чугаалап көрүңнерем, Шангыр Пичи-оолович.

— Шынап-ла, ындыг фактылар бар бооп турар. Оон үнүп кээп турарының чылдагаанары: бирээде, профэвилел кежигүүнериңе профэвилел комитеттериниң талазындан тайылбар ажылдары кошканындан оон кылып турар ажылдарын, эргелерин, хүлээлгелерин база ажыктыг талазын чамдык кижилер амдаа чедип билбес бооп турарында. Ийизе, анализтел кылып, сайгарылганы чорудуп турар бис, код пургулайында акша-шалыны улуг, эрге-дужаалы бедик ажылдарда ажылдап турар кижилер оон үнүп турар боор-дур. Үште, чаңгыс аай партия дүшкен. Советтер үзүткаттынган, ам күш-ажылчы коллективтерде кара чаңгыс арткан хөй-нинти организация — профэвилел организациязы. Ынчангаш олче эвлчеглиг атакалар улаа-даран оң-даа, солагай-даа талазындан кээп турар. Ол улуг частырыгдан профэвилел организациязы чок бүдүрүлгелерде хамыктың мурнунда ажылчынар (хөлезилеттиниң, ажылдап турарлар) когараар. Чүге дээрге удуртукчулар (ажыл берикчилери) болуңуп тергиделин ол коллективке профэвилел организациязындан хамаарылга чокка чүгле чааскан удуртун-башкарын, кара туразында чаңнарын орлаңаашын турары ол-дур.

Ийе, бо өскерлип турар үеде хөй талалыг экономика, хуужудулга болгаш хуу өнчү, хуулда ажыл-агый тургустунуп турар апаргында профэвилел организациялары боттарының туружун, ажылының утка-шынарын база эде көөгүп эгелээн.

Профэвилелдер боттарының саавырын ёзугаар күрүне структуразында, политиктиг партияларга хамаарышпас. Ажылының кол-ла угланышкынын профэвилел кежигүнериниң социал-экономиктиг эрге-ажының камгалаарыныңа угланган турар.

Ажылчын кижиниң ажылдаарында таарымчалыг байдалды ажылдап турар черинге тургузарын, ажылдың айылдыг байдалын болдурбазын профэвилел комитеди администрациядан негеп, администрация-биле демниг ажылдап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, корум-чуруумну колдективке чедип алыр. Бир эвес ажылдаар черге, техниктиг болгаш өске-даа дерекселдер айылдыг байдалда тудаттарны профэвилелдериң мурнуудан депшитпес деп бо таварылгада шинтпирлээн бис.

Ынчалзажок күш-ажылчы коллективтериниң хуралдарындан, ол дээрге-ле профэвилел кежигүүнери-дир, кымны-даа кандыг-даа соңгулда окрутарынче депшидер эргелиг бис, оны бо соңгулдаларда чорудуп-даа тур бис. Бир эвес кандыг-бир политиктиг партияларның, шимчээшкиннериниң программазы профэвилелдериң туружу-биле дүгжүп турар болза, ындыг каттыжылгаларны кажан-даа деткиир бис. Ындыг таварылгада адырлар айы-биле профэвилелдер кандыг-бир политиктиг блоктар-биле катыжып алган депутаттарны депшидип, ол дээш соңгулда агитациязын чорудуп болур. Бир эвес Россия деңнелиңбиле алыр чүве болза, профэвилелдер Россияның Аграр партиязын база Хамаатты эвилел партиязын деткээш, депутаттарга кандидаттарны депшидип үндүргенвер.

— Тыва Республикага профэвилелдер болуңуп партиязын тургузуп болур бе, Шангыр Пичи-оолович?

— Чүге болбас боор, тургузуп болур. Мен профэвилелдериң ажылының кол утказын, туружун, политикага хамаарылгазын үстүнде каксы чугаалалым, ону долузу-биле чырыдар болза солуга хөй-хөй негеттинер. Ынчап кээрге ам база бир политиктиг тургузуг тургустунуп кээп, өске төөредишкинин профэвилел кежигүнериниң ортузунга чорудуп эгелээр. Оон мөгей чүгле депутаттар депшидиринге, эрге-чагырга хуваажырыңа биске амдыызында ындыг партияның хереэ чок. Профэвилелдериң ажылдаччылары каттыжып алган кандыг-бир партияны чөп тургузуп болбас деп, ол мышкаш Тыванын-даа, Россияның-даа партияларынга кирери база оларның хереэ-дир.

— Шангыр Пичи-оолович, Тыванын профэвилелдериндаа дижик, а силер болуңнар-даа дижик, декабрь 12-де болуур соңгулдаларда кымнарның депутат болурун күзеп турар силер?

— Хамыктың мурнунда профэвилелдер политиктиг шимчээшкиннериниң, Чазактың программаларын өөренип көрдүвүс. Политиктиг партиялардың программалары профэвилелдериниң туружу, ажылы-биле эвээш дугжуп турар.

БИРЭЭДЕ, Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлелинге болгаш Күрүне Думазынга мандат дээш 8 кижи турган. Оларның арасында бистиң Тыва Республиканың Президентизи Ш. Д. Ооржак чөпшээрел берипкеннинге өөрдүм. Президентивиң Программазы-биле таныштым: бүгү талазы-биле ханы анализтиг, Тыва Республиканы кризистен уштурунуң, Тываның чонунуң амыдыралын экижидериниң бүгү орудаарын айытқан программа болду.

Чазак, республиканың профэвилелдери, ажыл берикчилери 3 таланың Керээзин үш чыл улаштыр дугуржуп ап, бадылап алган, орта социал-экономиктиг камгалалды тодазы-биле илередип, үш талаңны кылырын Керээге киирип алган ажылдап келдивис. Оон күүседевис хуу-даа аргазының истери бар азы ону тускай белеткеп кылбаан болур болза, ол күш чок болур болгаш бадылаашкынларны сацаарда барымдаалап көрбес.

Ол ышкаш округ азы участок соңгулда комиссиязының таңмазын хап каан азы участок соңгулда комиссиязының ийи кежигүнүнүң хол үжүү салдынмаан бадылаашкын бюллетени база күш чок болур.

Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлелинге болгаш Күрүне Думазынга соңгулдалар

Төп соңгулда комиссиязы соңгулда бюллетеньнериниң хевирлерин бадылаан. Бюллетень бүрүзүүде Федералдыг Хуралдың кандыг палатазынга — Федерация Чөвүлелинге азы Күрүне Думазынга бюллетень бе дээрзин, соңгулдалар болур хүнүү, ол округту тургускан девискээриниң болгаш соңгулда округунуң адын, чогуур соңгулда комиссияларының бүрүткээни соңгулда каттыжышкыннарының азы депутатка кандидаттарның алфавит чуруму-биле бижээн дазызын, соңгулда бюллетениниң күш чок деп көрдүнүп болур байдалдарны айыткан.

Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлелинин депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле бадылаашкынның соңгулда бюллетени

Федерация Чөвүлелиниң депутаттарының соңгулдаларын Россия Федерациязының субъект бүрүзүнүң — республиканың, крайның, областың, автономнуг областың, автономнуг округтуң, федералдыг ужур-дузалыг хоорайның девискээринде тургускан соңгулда округтарын ёзугаар чорудар. Федерация Чөвүлелинге соңгулдалар талазы-биле округтар ийи мандаттыг болур, тодаргайлаарга, бир эвес херек кырында бар бюллетеньнериң ниити саны дазылаттынган соңгукчуларның санының 25 азы оон-даа хөй хуузу болганда, өске депутаттарны-биле деңнээрге, эң хөй күштүг бадылаашкынларны алган ийи-ийи депутат округ бүрүзүнден соңгуттунар. Бадылаашкын үезинде соңгукчу бүрүзү кандидаттарның дазызы-биле танышканының соонда олар дээш бадылап турары соңгулда бюллетенинде киирген кандидаттарның фамилияларының дужунда хостуг дөрбелчинге азы «бүгү кандидаттарга удур» дээн одуруттуң дужунда дөрбелчинге крести азы оон өске кандыг-даа демдекти салыр ужурлуг.

Соңгукчу бүрүзү Федерация Чөвүлелинге соңгулдалар талазы-биле соңгулда бюллетенинде айытқан ийиден хөй эвес кандидат дээш бадылап болур. Бир эвес соңгукчу ийи дөрбелчинден хөй дөрбелчинге крести азы өске кандыг-даа демдекти салыр болза, азы крести (демдекти) кандидаттарның бирээзинің фамилиязының дужунга болгаш «бүгү кандидаттарга удур» дээн одуруттга хары угда салган азы крести (демдекти) чаңгыс-даа дөрбелчинге салбаан болза, ындыг бюллетеньни күш чок деп санаар.

Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазынга соңгулдалар талазы-биле ниити-федералдыг соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкынның соңгулда бюллетени

Россия Федерациязының бүгү девискээри кирип турар ниити-федералдыг соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдалар соңгукчуларның депутатка тус-тус кандидаттар дээш эвес, а соңгулда бюллетенинде киир санаттынган соңгулда каттыжышкыннарының (партияларының, политиктиг шимчээшкиннериниң, өске-даа хөй-ниити каттыжышкынларының болгаш оларның блоктарының) ниити-федералдыг дазылары дээш бадылаары пропорционалдыг система ёзугаар чоруттунар. Партия болгаш соңгулда каттыжышкыны бүрүзү-ле бир эвес ол сан херек кырында бар бадылаашкынларың 5-тен эвээш эвес хуузу болур болза, соңгукчуларның каттыжышкыны бүрүзү дээш бергени бадылаашкыннарынга пропорционалдыг санныг олуттарны Күрүне Думазынга алыр. Ниити-федералдыг соңгулда округундан 225 депутатты, тодаргайларга, Күрүне Думазының депутаттарының ниити составының чартыын соңгуур ужурлуг.

Бадылаашкын үезинде соңгукчу соңгулда бюллетенинде киирген соңгулда каттыжышкыннарының дазызы-биле танышканының соонда, кандидаттарның ниити-федералдыг дазызы дээш бодунуң бадылап турары ол соңгулда каттыжышкынының дужунда хостуг дөрбелчинге крести азы оон өске кандыг-даа демдекти салыр азы «бүгү дазыларга удур» дээн одуруттуң дужунга крести (демдекти) салыр ужурлуг.

Крести азы кандыг-даа демдекти бир дөрбелчинден хөй кылдыр салган, азы оларның кайызынга-даа салдынмаан соңгулда бюллетени күш чок кылдыр санаттынар.

Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазынга соңгулдалар талазы-биле чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкынның соңгулда бюллетени

Соңгулда округу бүрүзүнден-не бир депутатты соңгуур ужурлуг. Бир эвес херек кырында бар бюллетеньнериң ниити саны дазылаттынган соңгукчуларның санының 25 азы оон хөй хуузу болур болза, өске кандидаттарга деңнээрге, соңгукчуларның эң хөй санныг бадылаашкынларын алган кандидат депутат болур.

Бадылаашкын үезинде соңгукчу соңгулда бюллетенинде киргген кандидаттарның дазызы-биле танышканының соонда оон ол дээш бадылап турары кандидадының фамилиязының дужунда хостуг дөрбелчинге азы «бүгү кандидаттарга удур» дээн одуруттуң дужунда дөрбелчинге крести азы оон өске демдекти салыр ужурлуг. Крести азы оон өске демдекти бир дөрбелчинден хөй кылдыр салган, азы оларның кайызынга-даа салдынмаан соңгулда бюллетени күш чок кылдыр санаттынар.

Россия Федерациязының Конституциязының төлевилелинин талазы-биле бүгү улустуң бадылаашкыны

Россия Федерациязының Президентизинин 1993 чылдың октябрь 15-те үндүрген «Россия Федерациязының Конституциязының төлевилелинин талазы-биле бүгү улустуң бадылаашкынын эрттиреринин дугайында» Чарлыгыбиле бадылаан Россия Федерациязының Конституциязының төлевилелинин талазы-биле бүгү улустуң бадылаашкынының дугайында Дүрүмбиле Россия Федерациязының Конституциязының төлевилелинин талазы-биле бүгү улустуң бадылаашкынының бюллетенинин хевирин 1993 чылдың декабрь 12-де доктаатқан. Бюллетеньле чаңгыс-ла айтырыг салдынган: «Россия Федерациязының Конституциязын хүлээп алыр силер бе?»

Бир эвес соңгукчу Россия Федерациязының Конституциязының саналдаттынган төлевилелин хүлээп алыр дээш бадылап турар болза «Чок» дээн сөстү шыйып каптар ужурлуг. Бир эвес ол, Россия Федерациязының Конституциязының саналдаттынган төлевилелин хүлээп алырына удур бадылап турар болза «Ийе» дээн сөстү шыйып каптар ужурлуг.

«Ийе» болгаш «Чок» дээн сөстерни өскүдүрүп арттырып каан азы шыйып каапкан бюллетень турар болза ону күш чок деп санаар.

* * *

Төп соңгулда комиссиязының соңгукчуларга сүмелээри болза:

Россия Федерациязының 1993 чылдың ноябрь 26-да доктаалы-биле бадылаан Төп соңгулда комиссиязының

Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлелинин болгаш Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле бадылаашкынның соңгулда бюллетеньнерин болгаш Россия Федерациязының Конституциязының төлевилелинин талазы-биле бүгү улустуң бадылаашкынының бюллетенин долдурар чурумунуң дугайында ТАЙЫЛБЫРЛАР

Воскресеньеде, 1993 чылдың декабрь 12-де, Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының — Парламентизиниң депутаттарының соңгулдалары болгаш Россия Федерациязының Конституциязының төлевилелинин талазы-биле бүгү улустуң бадылаашкыны болур.

Соңгукчу бүрүзү соңгулда участогунга дөрт бюллетени, оон иштинде: Федералдыг Хуралдың депутаттарын соңгуур талазы-биле үш соңгулда комиссиязы соңгулда бюллетеньнериниң хевирлерин бадылаан. Бюллетень бүрүзүүде Федералдыг Хуралдың кандыг палатазынга — Федерация Чөвүлелинге азы Күрүне Думазынга бюллетень бе дээрзин, соңгулдалар болур хүнүү, ол округту тургускан девискээриниң болгаш соңгулда округунуң адын, чогуур соңгулда комиссияларының бүрүткээни соңгулда каттыжышкыннарының азы депутатка кандидаттарның алфавит чуруму-биле бижээн дазызын, соңгулда бюллетениниң күш чок деп көрдүнүп болур байдалдарны айыткан.

Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлелинге болгаш Күрүне Думазынга соңгулдалар талазы-биле ниити-федералдыг соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкынның соңгулда бюллетени

Россия Федерациязының бүгү девискээри кирип турар ниити-федералдыг соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдалар соңгукчуларның депутатка тус-тус кандидаттар дээш эвес, а соңгулда бюллетенинде киир санаттынган соңгулда каттыжышкыннарының (партияларының, политиктиг шимчээшкиннериниң, өске-даа хөй-ниити каттыжышкынларының болгаш оларның блоктарының) ниити-федералдыг дазылары дээш бадылаары пропорционалдыг система ёзугаар чоруттунар. Партия болгаш соңгулда каттыжышкыны бүрүзү-ле бир эвес ол сан херек кырында бар бадылаашкынларың 5-тен эвээш эвес хуузу болур болза, соңгукчуларның каттыжышкыны бүрүзү дээш бергени бадылаашкыннарынга пропорционалдыг санныг олуттарны Күрүне Думазынга алыр. Ниити-федералдыг соңгулда округундан 225 депутатты, тодаргайларга, Күрүне Думазының депутаттарының ниити составының чартыын соңгуур ужурлуг.

Бадылаашкын үезинде соңгукчу соңгулда бюллетенинде киирген соңгулда каттыжышкыннарының дазызы-биле танышканының соонда, кандидаттарның ниити-федералдыг дазызы дээш бодунуң бадылап турары ол соңгулда каттыжышкынының дужунда хостуг дөрбелчинге крести азы оон өске кандыг-даа демдекти салыр азы «бүгү дазыларга удур» дээн одуруттуң дужунга крести (демдекти) салыр ужурлуг.

Крести азы кандыг-даа демдекти бир дөрбелчинден хөй кылдыр салган, азы оларның кайызынга-даа салдынмаан соңгулда бюллетени күш чок кылдыр санаттынар.

Россия Федерациязының Конституциязының төлевилелинин талазы-биле бүгү улустуң бадылаашкыны

Россия Федерациязының Президентизинин 1993 чылдың октябрь 15-те үндүрген «Россия Федерациязының Конституциязының төлевилелинин талазы-биле бүгү улустуң бадылаашкынын эрттиреринин дугайында» Чарлыгыбиле бадылаан Россия Федерациязының Конституциязының төлевилелинин талазы-биле бүгү улустуң бадылаашкынының дугайында Дүрүмбиле Россия Федерациязының Конституциязының төлевилелинин талазы-биле бүгү улустуң бадылаашкынының бюллетенинин хевирин 1993 чылдың декабрь 12-де доктаатқан. Бюллетеньле чаңгыс-ла айтырыг салдынган: «Россия Федерациязының Конституциязын хүлээп алыр силер бе?»

Бир эвес соңгукчу Россия Федерациязының Конституциязының саналдаттынган төлевилелин хүлээп алыр дээш бадылап турар болза «Чок» дээн сөстү шыйып каптар ужурлуг. Бир эвес ол, Россия Федерациязының Конституциязының саналдаттынган төлевилелин хүлээп алырына удур бадылап турар болза «Ийе» дээн сөстү шыйып каптар ужурлуг.

«Ийе» болгаш «Чок» дээн сөстерни өскүдүрүп арттырып каан азы шыйып каапкан бюллетень турар болза ону күш чок деп санаар.

* * *

Төп соңгулда комиссиязының соңгукчуларга сүмелээри болза:

бадылаашкынарның түнелдерин үндүрер үеде бадылаашкынарны санаарын бөдүүчүлер болгаш даан бодаашкынарны баш удур болдурбас сорулга-биле Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Федералдыг Чөвүлелинин болгаш Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле соңгулда бюллетеньнерин долдурарда чаңгыс-ла демдекти — крести (X) ажыглаар;

Бадылаашкынарны санаар үеде бергедээшкиннерин болдурбазы-биле бодуңуң күзелсоруун илередириңде ангыда бадылаашкын бюллетенинге бижимелдерни, кыйгырыгларны, үнелел-тодарадылгаларны кылбаза чогуур.

Бистиң кандидаттарывыс

ТӨЛЕПТИГ ТӨЛЭЭ

Тываның күрүнешин көдээ турган. Соңгукчу чажмидан-ажыл-агый дужулга станциязының директору Соңгукчу Сазыг-оолович Монгуштун амыдыралында чаа үе-чада эгелээн. Ону дүргенчилер Тандының № 20 соңгулда округунда Тыва Республиканың Дээди Хурадының депутадына кандидат кылдыр депшиткен.

Соңгукчу Монгуштун намдарын ажыдып көөрге солун болгаш байлак. Ол 1942 чылдың февраль 20-де Чөөн-Хемчик кожуунунуң Баян-Тала сумузунуң араттары Сазыг-оол Сенгижикович биле Кежик Хереловна Монгуштарның өг-бүлезинге төрүттүнген. Беш оолдун, беш кыстың ортузу. Соңгукчунуң эртем-биле-ле баштайгы базымы 1950 чылда Баян-Талага эгелээн. Маңаа ол чедиги классты доосканы Чаданаанын ортумак школазынга өөредилгени улаштыгаан. 1963 чылда быжыгы билигниг аттестадын холга алган. Бурятиянын көдээ ажылагый институдунуң зоотехник факультединче кирериниң эклеменнерин чедиишкиниг дужаган. Тывадан келген оолдун өөредилгеге чүткулдуун башкысы доктор, профессор Константин Дэмбаевич Мунгоев эскерип, ону эскилерге үлегер кылдыр адап, деткип турган. Соңгукчу чажмидан-ажыл-агый институдунуң Кызылда салбырының үндезилекчизи, оон баштайгы директору Кызылдың агроунивер-ситединин материалдыг базазын бижиглаарынга, ону эртемденнер, ханы билиглиг, арга-дужулгалыг башкылар-биле бижиглаарынга, аңгы чыл иштинде хөй-хөй специалистерни белеткээринге улуг үлүг-хуузун киргген.

1990 чылда Тываның Чазаанын сумелээни-биле Россияның Эртемнер академиязының Сибирь салбырының эртем чөвүлели С. С. Монгушту Тываның күрүненин көдээ ажыл-агый дужулга станциязының директорунга томуйлаан. Амгы үеде дужулга станциязының үш киллизинде, аналитиктиг лабораториязында 43 кижи хаара туттунган. Оларның арасында 14 эртем ажылдакчызы бар. Кижи бүрүзү бодунуң темазының дайы-биле ажылдап турар. Специалистер Майя Карди, Раиса Ламажап Новосибирскиниң аспирантуразында өөренип турар.

Станцияның киллистери түс черге хамаарышкан темаларже кичээнгейин салып турар. Киллис тыва, алтай хойларының хайнактарынга, өскүс болгаш чартык парын дуктуг хойларга, совет дуккур өскүмалды, 350 шээр малды садар. Оон ангыда «Сосновское» дужулга-будурулге ажылагыйы мал, чер продукциязының күрүне чагыларын чедимчелиг, эки күүседип турар.

Тываның көдээ ажыл-агый дужулга станциязының эргебайдалын кедүрер, ону эртемшинчилел институду кылдыр эде тургузар, база будурулгелерни калбартыр дугайында айтырыгларны директор С. С. Монгуш Россияның Эртемнер академиязының болгаш Тываның Чазаанын мурнунга тургузуп турар.

Эртемденнин өөнүн ээзи Зинаида Манчын-Доржуевна Монгуш — «Сосновское» дужулга-будурулге ажыл-агыйының мал эмчизи. Оглу Орлан дужулга станциязының мал ажыл-агый киллизинин эргелекчизинде ажылдавышаан, аспирантурага белеткенип турар. Уруу Урана Монгуш Кызылдың агроуниверситедин доосканы, ында агрономия эртемни башкылай берген.

Тываның парламентизинге көдээ ажыл-агый талазы-биле эртемден кижи ажылдаар болза ажыктыг боор.

Дээди Хуралга көдээ ажыл-агый дугайында хоойлулар хүлээп алдынар. Ынчангаш Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутадына кандидат Соңгукчу Сазыг-оолович Монгуш төлептиг төлээ.

Семен ОЮН.

«Таңды-Уула» солунуң редакторунуң оралакчызы.

ПРОВЕРЬТЕ ПРАВИЛЬНОСТЬ ОФОРМЛЕНИЯ АБОНЕМЕНТА!

На абонементе должен быть проставлен оттиск кассовой машины.

При оформлении подписки (переадресовки) без кассовой машины на абонементе проставляется оттиск календарного штемпеля отделения связи. В этом случае абонемент выдается подписчику с квитанцией об оплате стоимости подписки (переадресовки).

Для оформления подписки на газету или журнал, а также для переадресования издания бланк абонемента с доставочной карточкой заполняется подписчиком чернилами, разборчиво, без сокращений, в соответствии с условиями, изложенными в каталоге Союзпечати.

Заполнение месячных клеток при переадресовании издания, а также клетки «ПВ — МЕСТО» производится работниками предприятий связи и Роспечати.

Интервью

ҮЕНИҢ АЙТЫРЫГЛАРЫНГА ХАМААРЫШТЫР

Профэвилелдер соңгулдаларга уткуштур

— Россия Федерациязының Конституциязының дугайында янзы-бүрү чугаа чон ортузунда чоруп турар боор-дур. Бо талазы-биле силерниң бодалынар кандыг ирги?

— Бир-тээ мен Россияның, Тываның хамаатызы, соңгукчу кижи болганымда борта бодумнуң хамаарылгамны чугаалаар эргелиг-ле болгай мен. РФ-тиң Конституциязын төлевилел конституция мышкаш дээр боордан башка өске карыы тыппас мен. Конституцияны сайгарып тура, чамдык кижилер Тыва Республика Россия иштинде туруп турар деп чүвени уттуп, кажан Тыва Республиканың Үндезин Хоойлузун хүлээп апкаш, ам шүүт дештыкы күрүне апарган бис дээр хөөннерге таарышпас мен, ынчыг эштерге экономиктиг болгаш политиктиг деңнелди эки сайгарып көөрүн сүмелекседим. Бот-догунаашкынның Керээзи аңгы блок бооп, Конституция-биле кады күштүг бооп артып турардыр.

База бир мартышкак чүүл болза, РФ-тиң Президентизи хөй эргени ап турар деп турар. Бис республикавыстың амгы Үндезин Хоойлуузун тургузуп тура, бистиң Президентиге база дыка хөй эргелерин берген бис. Ынчангаш ийи Конституцияны чаңгыс стол кырынга салып алгаш, кайызы хөй эргелиг апарганын карандаштан холга туткаш, санап көөрүн сүмеледим. Россия-даа, Тыва Республика-даа Президент эргe-чагырганы болганда, оон Президентилери улуг эргелерлиг болуру чугаажок. Оларны чон сонгаан, ол эргелерни чон тывыскан болгай.

РФ-тиң Конституциязын бадылаар, бадылаваын чүгле соңгукчу кижи боду билир, чамдык кижилерниң, суртаалчыларның бодалдары мышкаш, бюллетеньнерни хойлап алгаш чана бээри дээрге, шынчы эвес, арын-иүүр чок. Хоойлдан коорук чорук-тур деп санаар мен.

— Интервью дээш четтирдивис, Шангыр Пичи-оолович, Тываның профэвилелдерниң ажыл-чорудулгазына чедишкиннерни күзедивис!

А. ДАРЖАЙ.

УЛУГ ОТТУ УЖУТКАН МЕН

Саян-Таңды сыннарының
эҥ-не сүвүр шыпшыында
Сарыым сеңээ алдар кылдыр
мөңге өшпес улуг отту
Теңгерлерни адааргады
чалбыышталдыр кыпсып каан мен.
Чалар одум имистелдир
чаъс-харда өжүп көрбээн,
Чайын-кыжын хөрлээлендир
улам чидиг хып-ла турар.
Саян-Таңды сыннарының
эҥ-не ыдык бедиинде
Сарыым сеңээ турасхаадып,
ынакшылым мөңге одун
Черге-дээрге чайыннадыр,
челзэштелдир кыпсып каан мен.
Мээҥ салган изим одум
кашпалдарны чырыткылай,
Менгилерни эргизип,
мөңге частыы бодараткан.
Чойган-пөштер хөлү сыны
салгын-хатка чайганын каап,
Чоргааралдыг, сээҥ алыҥ
айдызадыр адап турар.
Саарыгланып ужарланган
Шапкын хемнер сээҥ адыҥ
Чаңгыландыр адавышаан,
кыңгырадыр агып чыдар.
Эзим-арга ыраажызы
айлаҥ-кушкаш боду безин
Эткир хоюг үну-биле
сээн адын алгап турар.
Саян-Таңды сыннарының
эҥ-не бедик шыпшыында
Сарыым сеңээ сүзүк кылдыр
чүлү-чүрээм мөңге одун
Чүшкүргештиҥ, чалбыышталдыр,
сырыландыр кыпсып каан мен.
Бедик сынны кайда чоор деп,
дилегзинип шүүдеве.
Мээҥ чүрээм — бедик сын ол.
Ынакшылым мөңге одаа
Кып-чай чок чоткан-харга
боратпайн, хөмдүртпейн
Кыпкан ояар хөрлээленип,
хып-ла турар, хып-ла турар.
Ынакшылым бедик сынга,
мөңге отка деңнээним дээш,
Ыдык Саян оглу менээ
ажынмайн өршээр ыйнаан.
Саян-Таңды сыннарының
эҥ-не бедик шыпшыында
Сарыым сеңээ алдар кылдыр
мөңге өшпес улуг отту
Теңгерлерни адааргады
чалбыышталдыр ужуткан мен.

Юрий КЮНЗЕГЕШ.

ЧУРТТАЛГАГА ПӨКПЕДИҢ

Алексей Иргитович Чараш-оолдуң ачы-буянын сактып, ак сүдум өргүп чаштым.

1.

Өжүп калган чула дег, чырыын чидиг,
Өөрүлдеп, Ай, Хүн, Чер-сугдан адырылдың.
Өөц иштн, ажы-төлүң өскүс калды.
Амыдырал — чыргал эвес: чыдын чытпайн,
Аная кара чажындан-на иженген сен —
Аартык, моондак, берге арттар түрду ийин.
Мөңге черниң хөрзүн-сайы, чымчак чөөк дег,
Мөчү-бодуң шуглап алды. Чурттал гага
Пөкпеэнинге, тос-карактан сүдум чаштым.

2.

Сээҥ ажык, арай уян хүлүмзүрүүҥ
Сенээ душкан кижилериҥ сеткилдерин
Серинн хат дег, секпередир домнуг чорду.
Өлген кижи дирилген дег, домак сөзүҥ —
Өөгүн чонга кажыдаллым шагында-даа
Өкке тырлып, мунгаранчыг чангыланды.
Адырылдың... Аар үе халааданчыын
Адаан сөзүҥ төөгүвүстен адырылбас —
Амгы салгал билбейн барла, хомудава.

3.

Хомудава... Хову сынмас малдыг чорааш,
Хоозураан, ядым бис деп хопташканнар
Конгаларга тооваанынга хомудава.
Чадаганың ыллаарында чажырып каан
Сагыш-сеткил дулгээзинин ажылар дээн
Чайжок ижиҥ мөңгүн долгу бисте арткан.
Хылдан чинге, шулукчу мээн сеткилимде
Кыймыңнашкан бодалдарны шүүрен аарын
Кызын чордуҥ... Хүнүг Черден адырылдың...

КЫШКЫ АРЫГ

Онлар ОХЕМЧИКТИҢ фотоэтюду.

БОДАНЫЫЛАМ

Хурал дээрге, куду-ла көөр
Хугбай чаңчыл тыпкан-дыр
бис:
Чылдагаанап, билбээчиҥнеп,
Чызып туруп бээр-дир бис.
Чүге ындыын боданылам,
Чүү канчаар ужурлуг бис?
Арага-ла көрүп каанда,
Амырай-ла бээр-дир бис:
Ажыл-ишт-даа, ажы-төл-даа,
Амы-тын-даа сагыммас бис.
Чүге ындыын боданылам,
Чүү канчаар ужурлуг бис?
Байгы бакты, четпестерни
Партияга шамнаар-дыр бис.
Чогум ботта буруу чок дег,
«Чоргаар» көрүп орар-дыр бис.
Чүге ындыын боданылам,
Чүү канчаар ужурлуг бис?
Ажык-чарга сылдап алгаш,
Аксывысты салыпкан бис.
Шуугаар бетин боданыын
Шуут-ла уттуп алган-дыр бис.
Чүге ындыын боданылам,
Чүү канчаар ужурлуг бис?
Чооду КАРА-КҮСКЕ.

ХАЙЫРААН МОТОЦИКЛ

Барымдаалыг рассказ

— Ынчан кончуг аныяк үем-не болгай, оглум кожуун төөгүнден эжиниҥ мотоциклин мунуп алган халдып келди. Дендиҥ-даа мото ынчаш. Арай деп хөлгени көрүп алган ыларар эвес, боом чүктепкеш, элик-хүлбүс көөрү-биле Төжектигже тутсуп-ла үндүм. Тыртарын суг чүү дээр оҥу, ана хүүлээр чүве. Ша-даа болбайн, Төжектиг баҥынга халдып үнүп келдим. Мотомну кезек чаш пөш, шеттер аразынга тургуза идип кааш, дужумда каытче үнүп келгеш, көрзүнүп олур мен. Хенертен караам ужунга чүве шывыраш дээн дег болду. Кыдыыче көре каактарымга, кончуг-даа шыырак дээн, четчип келген хүлбүс тоор чүве чок менче аазатпайлай берген көрүп тур. Карак чивеш аразында боомну хүлбүсче шыгаай туткаш, чык-ла кылдым. Белен черле чазар эвес мен, ана дөрт даваны өрү баштандыр чиндиреш-ле диди эвесте. Маннап чеде бергеш, көөрүмге, шынап-ла, чүдек-даа семис хүлбүс, эм канчаар рюкзагым базаа уткан кижи, чүвүрүм баан чешкеш, хүлбүстүҥ мыйызын-даа камнаайн, чоор ийик аан оҥу, мойнундан баглааш, сөөртүп-ле баттым. Хар дээрге дискек караан ажып турар, ынчалза-даа сөөртүргө чылгыры амыр де. Хем иштинге чырык имир аразында дүрген чедип аар дээш, дыка-ла далажып чор мен. Бажым бир көдүрүп көзүмге, кандыг көнчүг айлашкан чүве, база бир хүлбүс көңгүс мурнумда дүш чок бо тус ийин. Менче көөрүп алган, караа-даа дырбаш дивес. Бо кандыг аайлыг, элдептиг амытан боор дээш «Хаай» деп алгырдым, сырбаш безин диведи. «Че канчаар оҥу хойзуптар-дыр» дээн бодал-биле хүлбүсче үүлүп туткаш, боом чаза тудуптум. Чүү кончуг хайлыг чүве ийик, дээпкен болбас ийикпе. Ам канчаар, эътти октаптар эвес, демги элнимге кошкаш сөөртүп бадыптым. Аныяк-ла болгаш шыдаар чораан чүве ол. Ынчап чорааш, хем иштинге кирип келдим. Ак-Даш аксында өглериҥ дөгерезин билип кижи мен, эҥ кыдыында Ирей ашактың өөнүҥ доразын ажыдып каан, хойтпак тип турары илдеп, өгже чоок-шулап олурумда-ла аржызыг чыт думчуумга дораан какты. Тыва арага чыды чыттап каайда туттунар эвес, барык маннап кирип келдим. Суугу кырында, шынап-ла, шуурууп ырлап тур. Ол аалдың эҥ-лери дөгере ында, амыр-менди солчуп, шайлап олурумда, дашка-даа келди-ле, элик сөөртүп хилиичектеттен, сукааан кижи чүү боор, ток-ла кылдым. Оон саадавайн база аныяк бирээ, оон база бирээ... ижиплле ор мен. Аныяк турган, тыва араганы 6-7-даа аякты ишкеш, шимчээр эвес мен, улгады бээрге ындыг чүве ийикпе, үш-ле дашкага ужуп калган болбас ийик мен бе, оолдар — дээш, Ыыттавас. Кара ашак одагже будуктар кирип каан, аякка шай, кудуп алгаш, карыгы дээрде сылдыстарже топтагылаан.

Кичээнгейлиг дыңнап олурган ашактарның бирээзи:

— Хоо, оран-таңды кончуглаа эҥ көөр кижи эвес сен бе. Чүве ыыттавас болгаш, аңнаарын шоолуг хөөревес чораан кижи-дир ийин мон эрлер, че, ол өлүп калгаш, элик кылдыр хүүлүп турар хүлбүстер-даа канчаар, аныяк үезинде кижи элик-хүлбүстү салчаптардаа чүве ыйнаан ол, а демги Төжектиг бажында тургузуп каанын мотоцикл-не хараадаанчыг-дыр але, Монгуш — дээш, өөрлериҥе көөрге, олары дем-не сыстып орган каткызын чажып-ла дүжүргеп. Одааның чалбыыжындан бээр каттырып турганзыг, хөглүг-хөглүг дызыраан. Ыыттавас ирей ижип олурган шайын салып кааш, хорадап-ла үнгеп.

— Кижи чүве чугаалаарга кыжырган хереэнер чүл? Мотоцикл чугаалан олурдум бе, оол — дээрге, аңчылар ам мырыңай чер дырбап эгелээн. Аңчыларның эҥ бичиизи бир каткы аразында:

— Сен акым, Төжектигден Ак-Дашче чоп ажа бергеиҥ ол, хем өрү алзы аан, чанар дээн кижи харыҥ кудулап олурбас.

Аңчыларның каткызы соксаар хамаанчок, кыр-кыындан чудурлуп. Ыыттавас ирейни «Чазын аңнап үнгеш, аннаар чериҥе чайны өттүр мото-биле арай деп халдып четкеш, алып алган хүлбүзүн бүдүн кышты эртир сөөртүп келгеш, чүгле изиг чайын хем иштинге кирип келген» деп шаанга кирр каттыржып, чер дырбап келген. Ыыттавас ирей ол-ла дүне кылаштап чана берген. Орук ара диң-даа таваржыра тооваан.

Оон соонда ынчангы аңнап чораан өөрү Ыыттавас-Кара ашакты көрген санында-ла, «Ал, хайыраан мотоциклиҥ кажан алыр сен, оол» деп баштактаныр апарган. Баштай ол ирей аңда өлгүжеге дээр хорадаар турган болза, сөөлүредир өөренип калган, үү-даа дээрге, чүгле чырыын чырташчырташ кылып каар.

Амыдыралды ындыг чараш кылдыр чуруй каактар солуна кижилер чоруур аа.

Алефтина ОНДАР.

УЛУГ СЫН ЭДЭЭ. Үш кижи чаңгыс одаг ээлеп, диниҥнеп чораан бис. Менден үш хар биче эжимни Лыырап дээр, өскезин — үш катап үш — тос хар бичезин Чинжит дээр. Кежээ улуг-ла от ужуткаш, оон күштүг чалынындан аткаар чылгылай бергеш, арыннарывыс, бир-ле өскезиг, кыскылай бергеи олур бис. Даарта кончуг аяс хүн болуруп, агаар шинчилекчилери дег, хүндүс биле тыртып каан бис.

Хүндүскү, дүнеки үени, арга-арыг ишти бо октябрь сөөлгү хүннеринде кандыг болурун тергини билир күжүр Лыырап чазар эвес, дүүнгү ышкаш, ам база хөөреп үндү:

— Даарта бе, эрлер, бөгүн чаггаи бо биче хар соонда, арга ишти аннынг-ла кестүр, амытан ан, куш амыргын-на ойнаар ыйнаан!

Чинжит чүве чугаалаар дээш ара соксады ышкаш. Мен чүве ыыттавайн, даарта бо аргаже киргеш, чүү-ле көөрүмүү, дыннаарымны, билиримни бодап ор мен. Эштеримге аазап каан болгай мен: «Харын, аргаже киргеш, ол-ла бүгү чурумал дугайын демдеглеп, силерге хөөреп бээр мен» — дээним бар чүве. Сагыжымны аартыр чүве ол.

Эртенинде. Арга белин. Аат өртеми хире өлеҥ кыдыында тур мен. Лыраптын бир чагыын сактып келдим: «Торгалар, чарышкан дег, соктанып эгелээр эвеспе, оон соон дарый кулаан шее тыртып, эки дыына, капаан хере көр...». «Ток-ток!.. Трыы-ыкы...». Торгалар хөгжүүмүн-биле кады ол-ла секундаларда арга черниҥ эҥ оожум, эҥ чаптанчыг болгаш чараш дээн калбак-көк, чайтыланып дээр бичии көк, көк-ала кушкаштары ыыштар будуунда, бүрүлериҥе, октаан даш дег, кезий хонуп каап, чөөрүүлеерге чыпшына шылыран, амыр хөгжүмнеп чоруп турлар. «Боданмайн, кушкаш безин ушпас» дээр ийик чоп. Дөө-ле сарыг-ала хайлаҥ, кара-бора кэргеи күжүрлеп алгыра каап, торга, кушкаштар-биле үк алчып, ушкулап, хонуп чоруп турарын көрүп тур мен. Аарга ээлери дээрге бо когзу хөй-ле-дир, олардан мээҥ бо тура эки билбезим үннер база дыннаагылады. Ийе, ындыг янзыбүрү болзунам! Амыдырал кайы хире байлак-тыр?

«До-ре-ми... Бо дег, ноталардан аялгалар дыннаагаи дег. «Адырам, сен диниҥнээр дээш келген кижи-ле болгай сен, диниҥ чүге көзүдбес, чүге алгырбас чүвел мон, эш?!» — деп сагыжымда бир-ле кижи менден дынзыг айтырганзыг. Шыны херек, диниҥ ховар болган чыл. Оон кестүрү, алгырары кандыг-ла болду. Бо удаада менээ чүгле диниҥ медээ бербейндир эвеспе. Диниҥ эртен куш дүнде-ле мяжындан дүшкеш, шаанга киир маннап каптыла ыйнаан ол. «Эвээш бис» дээш, олар айлаҥнар-биле чаржыр бодаваннар. Каш баскаш, тур-ла мен.

Ам-на, бодум кырган-даа болзумза, кулаам дыжы болгаш, үүү-даа болза, менден бежен-аллан метр хире черде, доо адаа дужумда, чайындылап баткан, эриин дургаар уш-баш чок ушкулаан, турарлары пөкпее турлаар кара чыраа, кадыгара дээр ыыштар долгаи, үнүргениҥ сугнуҥ ол чарыында күзүрүкте диниҥ дээрге таваар, хостуг үну-биле «су-уук!» деп чаңгыс катап алгырды он. Ынаар далашпадым. Каш баскаш, тур-ла мен.

Келген аңчызынче олче супар диниҥ ховар арга-сын болганда, ам канчаар, ийнчаңгыс ол чараш, кончуг кашпагай дээн «цирк» суксууктары оранынга хостуг чорзуннарам, оон өзүп көвүдеэиннерем деп бодап тур-ла мен. Эштерим, мен дег дөмей, ынчаар бодаарын билгеи мен.

Ажырбас, шынында бо эткен каш хонуувуста, чер ырап, аннынр сезонунда чагырткан анчылар болгаш, салыш-сеткил чазап, чер үнер дээр «аарыг эмнеп» бир каш диниҥ олчалапканывыс бир харын. Ынчанмайн... «Ам соксап кагзывысса ажыбас боор, «Оранындан алыр, оранынга бээр, оранындан четтирер, оранын камнаар» деп буян сөзү бар чүве болгай» дээш, чүгле бойдустуҥ күскү чараш-кавзыя, чаптанчыг үннериҥ билип артар ужурлуг бис деп үзе шинтпирлээннивис бар. Бо чылын чаагай үнген тооруктуг пөштер аарга чурттугларын бодуҥче чалаан. Күзүрүк ээлээн диниҥ дээрге онза чараш, онза чаптанчыг көстүр. Көрүп-ле тургу дег. Оон кежи улуг өртек-үнелиг. Ынчалза-даа бөгүнден өгелээш бис үш эжишки «ховар-дыр» деп санаанывыс диниҥе мажы баспаан болдур бис ийин. Эткен чанар дээн бис.

Күскү кыска хүн. Ол сагыжымны далаштыра бээр болгай, ам чүү көөйн, чүү дыннаайн, чүү билип алыйн деп бодап тур мен. Каш баскаш, тур-ла мен. Чылын, аязын! Октябрь-даа болза аан. Бо чылын баштай дүшкен көвүк хар алмаз ышкаш чайыннадырып чыдыр. Ол мээ бо кыраан, ынчалза-даа көөрү ам-даа шыырак караам шоонче чаптып чыдыр. Аллан чылды ажыр хараныр келгенда болзо, күжүр карак дүжүп бербейн, ылгай көрүп, ылгай демдектеп-ле тур. Көөр, дыннаар херек.

Бо черде бүгү чүве баштайгы хаопы магалыг уткуп алган. Ыыштар улам өҥ киргилээн. Көрбес бе. доо аныяк куу хадыны — чазап каан дег, дортүн, доо хаиган пөштү — каш-даа куспак чоонун, хадыннарны, шивилерин, дыттарны — чаңгыс аргада дазыл-дестерин алчып, чоргаар турлар. Ынчангаш чараш-даа-дыр!

Лыырап анчы чазар эвес, «Аргага үннер чаржырга, үнден ээзин танып аар сен, үн соксаарга — үнден түҥнел кылып сен, өстер чыткылаар — оон хереглээнинин демдек кылыр сен, мяш-даш, суг, ожук дүшкеин безин айтыр — олардан өөренир сен» — дээр эш чүве. Оон билири, хаа, хөй-ле! Ол Чинжит дүмай бистиҥ аргасыче бо баштайгы чоруувустан хөйү-ле билген боор.

Чараш өннер, чаптанчыг үннер аразынга чораш, күскү бо олчавыска бичиидаа өөпелеэзин бис, харын буян-кежик үүжезиниҥ үлүүвүс хайырлаан черивиске мегейбишаан, сеткил сергек, баштар бедик ээп чаныпкан бис.

Алексей НУГУУРАК.

Лириктиг новелла

ЧАПТАНЧЫГ ҮННЕР, ЧАРАШ ӨҢНЕР

Таныжыңар: *Борис КАЗЫРЫКПАЙ*

Борис Оойлуевич Казырыкпай — даглыг чер Мөңгүн-Тайганың оглу, башкы институдун дооскан, тыва, орус дылдарның башкызы. Амгы үеде улус өөредилге килдизинде инспекторлап ажыллап турар. Студент чылдарында улустуҥ аас чогаалынга хандыкшып, уран чогаалдың далайынче шымнып киргеи. Эртем-шинчилел институдунуҥ шугуму-биле Тыванын сураглыг критиги Антон Кавеевич Калзан-биле Даг-Алтайга аалдап барып, алтай улустуҥ аас чогаалын өөренип шинчилээш, тыва улустуҥ аас чогаалы-биле деннеп, шинчилел ажылынын шенелдезин кылган.

Тыва чечен чогаалга ынак болгаш, талантылыг шулукчу, чаңгыс курсчузу Антон Үержаанның «Хээлер», «Саарыг ыры» болгаш Саая Майнактың «Шалын» деп номнарынга рецензияларны паолаткан.

Ол очулга кылырынга база сундугуп турар. В. Шукшинниҥ чогаалдарын, янзыбүрү тоолдарны тыва дылга очулдургулаан. Сураглыг алтай чогаалчы Борис Укачиниҥ аяк шайын ижип, ужурашкан болгаш, оон шулуктерин очулдуруп турар.

Борис Казырыкпай — мээҥ удуртуп турганым «Менги чечээ» чогаал-хөгжүм каттыжыышкынынын идепкейлиг киржикчизи. Чөөн чүк поэзиязынга дезевилеш, үш одуруглардан тургустунган сөөлгү үеде тыва поэзиязда «Ожук даштары» деп адай бергеи шулуктерни бижип турар.

Талантылыг шулукчу болур турган кады төрээн дуимазы Оттук-оол Казырыкпайның чогаалдарын чыгаш, солуниарга, «Улуг-Хем» сеткүүлге парладып, дуимазынга тураскаалдыг ажылды кылган.

Амгы үеде Борис Казырыкпай Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутадынга кандидат. Ол болуунуҥ программазын Мөңгүн-Тайга кожуунунуҥ ажыл-ишчилериҥе таныштырып чоруп турар. Бир эвес чаңгыс чер-чурттуглары Борис Казырыкпайны Дээди Хуралдың депутадынга соңгуп алыр болза, Мөңгүн-Тайганың оглу Тываның хөгжүлдезиҥ дээш оон-даа улуг ажылдарны кылып болур магадылал бар.

Эртем-билигге салымчаанныг Борис Казырыкпайны чамдык очулгаларын ам номчукчуларга таныштырар-дыр бис.

Саая МАЙНАК.
Шулукчу.

А. НАВОИ, узбек шулукчу

Сөстер кожуп, шулук бижип чоруур болгаш
Сөстүҥ чурттаар чуртталгазын алгап көрейн:
Сөстер дээрге — чоргаар, хостут сеткил-хөөннер, —
Сөстер-биле хостут чоргаар бодалдарны илередир!

Чугаа-домак частып үнген тюльпан чечээ,
Чугаалаан сөс бүрүзүнде кылаңнааштар —
Шулуктээн сөс чүдеи артык сурлуг күштүг:
Шулук сөзү мегеин-даа шыизыдыптар.

Ду ФУ, кыдат шулукчу

ТИБЕТ ЧУРТУ ЭЖЕЛЕКСЭЭШ...

Дугуйларын кыдыралыр терге сөөрткен
Туруп могаан аттар оожум киштешкилээн,
Дайынчылар аттар соондан калгып орган...

Хожуулазын астып алгаш, чазын чүктээн
Ханныг чаага киржирлериҥ соондан
Кадайлары, ажы-төлү ыглап-сыктаан,

Сеньяның көвүрүү шуут көзүлбестээн —
Делегейни бүргей алган
Дээрге шашкан улуг доозун тура берген...

Кайгап турган үдээннериҥ бирээзи-ле
«Кайнаар углай баар силер?» — деп
Хажыызында дайынчыдан айтырарга:

«Сагыш ырак, — чаалажып чоруп тур бис,
Чаа-дайын үргүлчүлээш турып берли —
Чаш оолдарны ханныг чааже албадап тур.

Чонундан, төрээннериҥ эргим оглун
Соңгу хемге чурттап чораан ынай оглуҥ
«Чоруур сен» — дээш, чажында-ла албадапкан...

Күдээ болур салымы чок, кыс-даа көрбээн,
Хуниҥ чыгыы хүлээлгези — дайыллажыр —
Күжүр эриҥ хары мырыңай дөртеи ашты.

Арай деп-ле аалыга чедип кээрге,
«Ашак кижи олур» — дивейн дагын база
Арттар ажыр — кызыгаарже аткарып тур.

Улуг Кыдат кырын дүргаар
Үё-човуур дыннаалып тур!
Улуг чурттуҥ кызыгаарын «алгыдыксаш»

Император буруу херек үүлгетти —
Кыдат чурту кызыгаар чок оран болгай
Ие чуртка оон чону сынмаан эвес-

САГЫЖЫМНЫ БӨӨЛДЕДИ

Угулзалар сомнагылап,
Уг-шиг чокка бөөлденип,
Чаржып ойнап баткан харны
Шала муңгак, топтап ор мен.
Ынчан база шак-ла мындыг
Ынакшылдың аккыр хары
Көржүр, душчур оймаавысты
Кежегелей дүжүп туржук.
Чагган харны дозуп шураан
Чалыыларның изин дилээн,
Сактымшкынның күштүг
чалгыы
Сагыжымны бөөлдеди.
Ынчан дүшкен хоюг аккыр
Ынакшылдың шак ол хары
Эрип ага берген-даа бол,
Эрнимге бо хонда кааптар.

Алефтина ОНДАР.

КУСКУН

Куу сыра будуун орта саадавыткаш,
Куйга-башты диңмиреди эде кааптар.
Аал ориу, кажаа-хораа чандыр көрбес,
Алгыргылап, чемиш дилеп дескиннер.
Хамык чолу ындыг болуп чаяаттынган
Кара кускун кижи ышкаш, бойдус төлү.
Уя туткан чалымындан оолдары
Ужар дээштиҥ, чамдыктары кырлып-даа каар.
Өске куш дег дээр шаар эвес,
Өскүссүргей эвээш болган ужуру ол.
Хамык чолу ындыг болуп чаяаттынган.
Кара кускун кижи ышкаш, бойдус төлү.
Оытпан чораан анайжыктар оюн эреп
Озалаашка чедип кээрге, караан «аалдап»,
«Хай, сойлук, ырап чор» дээн кадарчыныҥ
Халак-хилээн чеже төкпээн, чөгел хаимаан,
Хамык чолу ындыг болуп чаяаттынган
Кара кускун кижи ышкаш, бойдус төлү.
Кайда чүве өлген болдур чүү мурнай
Саадавас-даа хвиледи ужуп чедер.
Карааз-биле дупаннаныр сектер дилээр,
Хаайы-биле борбак хырыын дүптеп чоруур
Кара кускун кижи ышкаш, бойдус төлү.

Менги ООРЖАК.
Студент.

САДЫГЖЫ

Малчын эштиҥ амыр-дыш чок
Бачым ижиҥ, тура-соруун,
Мактаан ырлар кайы хөй-дүр,
Мага хандыр номчуур-дур мен.
Чаагай дүжүт өстүрүп каан,
Шалыпчы эр — тараажыны,
Шулук торжук, шулуглелде
Чүүл-бүрү бижээн боор-дур.
Аккыр халат эктин кластаан,
Ажылчын кыс — саанчыны,
Алгап-йөрээн чогаалдар-даа
Арбын-на-дыр, өөрүнчүг-дүр!
Эмчи башкы, механизатор,
Эртемден-даа кижилериҥ
Шылгарацгай ажыл-ижин
Чырыткан-на чогаалдар хөй.
Хайнып турар ажыл-иште,
Кара чаңгыс эскертинмес,
Чаагай болгаш буянныг иш —
Садыгжының ажыл-хереэ.
Садыгжының ишчи холу
Чаңгыс-ла хүн ооҥ эткен оруун
Шее тыртып саадар болза,
Сакаттынмас базым-дыр ол —
Сөглеп четпес, түннеттинмес.
Сеткилиҥ ханыындан
Чеже кижи садыгжыга
«Четтирдим» деп үнер чүве.
Черле санап четтинмес боор.
Чонга бүрүн бараан болган
Чоргаар, эрес садыгжыга.
Чедишкинни күзеп-күзеп,
Чечек сунуп мактаан болза.

Маадыр-оол ДАНЗЫН.
Хандагайты суур.

Чебурашка биле Колобок бокс хол-хаптарын кедип алгаш рингиже үүп келгеннер.

— Кулактарже шанчып болбас — деп, Чебурашка сагындырган.

— Башче база — деп, Колобок харыылаан.

* * *

Эмчи институдунга экзамен үезинде башкы студенттиден айтырган:

— Силериҥ баарыңарда ийн скелет-сөөктүҥ дугайында үүнү чугаалап болур силер?

Студент кандыг-даа бодал чок ийн эктин кызын каан.

— Че? Кымга оларны хамаарыштырып болур сен?

— Билбес-тир мен, башкым.

— О, Бургаи! Беш-алды чыл дургузунда чүү өөренип турганыҥ ол чүвел?

— Харын аан, Маркс биле Энгельстин эвес ирги бе?

* * *

Пушкиниҥ тураскаалынын чайынга турган ийн кижи ооҥ французз кижи-биле аткылажып турганын сайгара берген. Бирээзи тургаш:

— Көрүп көр даан, үүү адам шынчы эвес чорук кылганнар-дыр. Дантеске кылыр тургаш — Пушкинге кылып каан.

* * *

Кыш. Багай чадырда ашак кадайы-биле шайлап олурганнар. Ашак олургаш:

— Эрткен чалыы үеинсти сактып көрээли, кадай — деп эрешкен.

— Ынчаарга херим даштынга мана — деп, кадайы харылаан. Ашак дашкаар үүнүп келгеш, бир шак маннаан. Ийи шак... Үш шак. Алак соонда доңгаш, шылаштайн кире маңнап келгеи:

— Чоп үнмедиҥ, шуваганчы?

— Мени эвам салбады — деп, кады-кыраны душте-даа чок, чайтынып олурган.

* * *

Бир бүдүрүлге черинин эргелекчи даргазы шөлээдеи кээрге, секретарь уруг оку уткуп алгаш, мынча дээн-дир:

— Иван Иванович, силерниҥ-биле ийн мөгөлөн үлежиксеним: бирээзи багай, өскези эмн.

— Ынчаарга багай медээни баштай таныштыра каавыт.

— Силерни ажылдан үндүрүпкен, а эки медээ болза, бис ийниҥ уруувус удаас төрүттүнер.

* * *

Хем эриинде балыкчы олурган. Шыйлашкыныы шиштээш, сыырткыжын сугже шелип киирипкен. Хенертен көрүп орарга, шыйлашкыны эриче чүткүп үүп орар болган.

— Кайнаар баарың ол? Сээдеҥнеп бердиҥ бе?

— Болуҥ харын, сээдеҥ-дир сен! Мени бичин-ле болза балыктар чиптер частылар— деп харылаан.

* * *

Чок дээн улуг университетка ашак кадайын чидирип алгаш, садыгжыга чеде берген.

— Дилеп тур мен, менче хүлүмзүрүп көрүүгерем!

— Чүге?

— Кадайым ону көрүп каан, дораан-на маңнап келир-дир ийин — диген.

* * *

Бир эр ногаа садыынга кирип келген.

— Силерде помидор бар бе?

— Чок.

— Огурец?

— Чок.

— Яблоктар база чок бе?

— Бээр дыннап көр, ашак, бо дээрге «Айтырыгдар бюроту» эвес-тир.

Менги ООРЖАК.
«Анекдот» солуудан очулдурган.

ТЕЛЕ-ПРОГРАММА

(Декабрь 6 - дан 12 - ге чедир)

ПОНЕДЕЛЬНИК

ДЕКАБРЬ 6

БИРГИ ПРОГРАММА

«ОСТАНКИНО» канал

5.55, 15.20, 18.20, 21.20 Дамчыдылгалар программазы. 6.00 «Улуг-хүн». 6.45 Эртенги гимнастика. 6.55 Эртен. 8.10 Сонгукчу шагы. 9.10 Фирма магадылап тур. 9.25 Көр, дыцыз... 9.45 «Амыдыралдың аар-саар уржуктары». Уран-чечен телесериал. 26-гы сериязы. 10.15 Чүү? Кая? Кажан? 11.20 Тема. 12.00 Медээлер. 12.20—12.50 Футбол.

* * *

15.00 Медээлер. 15.25 Телемикст. 16.10 «Тырлаашпай». Мультфильм. 16.20 Кыдат оруктап. 16.50 Уруглар ТВ-зиниң ассоциациязы. «Кресениң тоолу». 17.20 Уругларга дамчыдылга. 18.00 Медээлер. 18.25 Сибирь — амыдыралымның сюжеди. С. Залыгин. 18.45 Документалер болгаш салым-хуулар. 18.55 Өнчү эвзиниң эге билиглери. 19.05 Футбол. 19.35 Миниатюра. 19.45 Сонгукчу шагы. 20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар! 21.00 Медээлер. 21.25 Сонгукчуга сөс. 21.55 «Амыдыралдың аар-саар уржуктары». Уран-чечен телесериал. 26-гы сериязы. 22.25 Спортчу унк-энд. 22.45 «Бистер». Владимир Позверяң автор программазы. 23.30 Пресс-клуб. 00.00 Медээлер. 01.20—01.30 «Мен».

ИЙИГИ ПРОГРАММА

«РОССИЯ» канал

7.00 «Россия. Федералдыг Хурал». 8.00 Медээлер. 8.20 Автомиг. 8.25 Негеттинип тур... негеттинип тур... 8.30 Ажылгыр кижилериң үези. 9.00 Россияда бизнес. 9.30 Эртенги концерт. 9.45 Шуут чажыт. 10.40 Шарман-шоу. 12.00 «Төрели». Уран-чечен фильм. 13.40 Тараачыннар айтырыы. 14.00 «Конституция. Россияны канчаар чаартырыл?». 14.30 «Чалгынчар». Уран-чечен фильм. 15.55 «Виндоуз — ЭКСПО-93». 16.10 «Пак четпес хосталга». Барымдаалыг фильм. 16.35 Оон-моон медээлер. 16.50 Мульти-пульти. «Бөгүн ай кайгамчык-ла чырыдып тур». 17.00 Телесолуш.

«ТЫВА» канал

17.05 «Хуулгаазын бийиг». 17.15 Мультфильм. 17.25 «Факт». 17.45 «Күзел» театр. «Бышпаан хан». 18.55 Силериң шилиишкиниер. 19.55 Чарлалдар.

«РОССИЯ» канал I

20.00 Медээлер. 20.25 Поведельник санында детектив. «Чаныш келгеш». Уран-чечен фильм. «Криминалдыг төөгүлер» деп сериалдан (АКШ). 21.20 «Суг адааның сарыг хемезе» клуб. 21.50 «Ара соксаан үе». 22.50 «Сонгулда мурнунуң марафону». 23.25 Хроно. Авто болгаш мотоспорт. 00.00 Медээлер. 00.20 Сылдыстар чугаалап турлар. 00.25—00.30 Спортчу карусель.

ҮШКҮ ПРОГРАММА

«РОССИЯ» канал I

17.05 «Ортулук». 17.50 «Россия. Федералдыг Хурал». 18.50 Хүнүн-не байырлал. 19.00 Камгалал-911 19.55 — 20.00 Реклама.

ВТОРНИК

ДЕКАБРЬ 7

БИРГИ ПРОГРАММА

«ОСТАНКИНО» канал

5.50, 9.00, 15.20, 18.20, 21.20, 01.05 Дамчыдылгалар программазы. 5.55 Медээлер. 6.35 Эртенги гимнастика. 6.45 Эртен. 8.00 Сонгукчу шагы. 9.05 Фирма магадылап тур. 9.20 Хөглүг аялгалар. 9.40 «Аная-ла Мария дээр». Уран-чечен фильм. 10.30 Барымдаалыг фильм. 10.40 Кижи болгаш хоойлу. 11.10 Бистиң музыка клуববус. 11.50 Пресс-экспресс. 12.00 Медээлер. 12.20—13.10 «Эдемге дедир ээп келгеш». Уран-чечен фильм. 11-ги сериязы.

* * *

15.00 Медээлер. 15.25 Ажылышчы медээлер. 15.40 Адам Смиттиң акша-хөрөнгизи. 16.10 «Блокнот». 16.15 Херек. 16.25 «Тедди Ракспиниин ужуралдары». Мультфильм. 16.50 «Сая-сая карактарга чажыт. Аспан кавайы». Эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 17.10 Бистиң музыка клববус. 17.50 Технодром. 18.00 Медээлер. 18.25 Россияның шилип алышкынының чаңгызы. 18.55 «Аная-ла Мария дээр». Уран-чечен фильм. 19.45 Сонгукчу шагы. 20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар! 21.00 Медээлер. 21.25 Сонгукчуга сөс. 21.55 Тема. 22.55 «Тений берген кошкар». Уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү (Франция). 00.45 Медээлер. 01.10 МТУ. 02.10 — 02.20 Пресс-экспресс.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

«РОССИЯ» канал I

7.00 «Россия. Федералдыг Хурал». 8.00 Медээлер. 8.20 Автомиг. 8.25 Негеттинип тур... негеттинип тур... 8.30 Ажылгыр кижилериң үези. 9.00—10.00 Ара соксаан үн.

* * *

12.05 «Тема». Уран-чечен фильм. 13.40 Тараачыннар айтырыы. 14.05 «Эпитеп». Барымдаалыг фильм. 14.25 «Ынакшыл-биле үр-ле чылдарда». 15.25 Уругларга дамчыдылга. 15.40 «Узаткан хүнүг». 16.10 Чаштарның чугаалары. 16.40 «Төрээн бажыңы». Көшкеннерге дуза кылдыр ачы-дуза акциязы. 17.40 Реклама.

«ТЫВА канал

17.45 «Факт». 18.05 «Референдумну деткиир сен бе?» 18.40 «Бир-ле дугаар бадыдаар бис». 18.55 Шилип алыңар. 19.55 Чарлалдар.

«РОССИЯ» канал

20.00 Медээлер. 20.20 «Санта-Барбара». Уран-чечен фильм. 252-ги сериязы. 21.10 Ретушь чокка. 22.05 Джаз музыка программазы. 22.35 «Сонгулда мурнунуң марафону». 23.05 «Никольская кудумчуда бажың». 00.00 Медээлер. 00.20 Сылдыстар чугаалап турлар. 00.30 — 01.00 «Никольская кудумчуда бажың» (улаштызы).

ҮШКҮ ПРОГРАММА

«РОССИЯ» канал I

17.45 «Россия. Федералдыг Хурал». 18.45 Хүнүн-не байырлал. 18.55 Мульти-пульти. «Ажылгыр шуваганы». 19.05 «Платан эриктө». «Рынокче оруккa». 19.50 Спортчу карусель. 19.55—20.00 Реклама.

СРЕДА

ДЕКАБРЬ 8

БИРГИ ПРОГРАММА

«ОСТАНКИНО» канал

5.50, 9.00, 15.20, 18.20, 21.20 Дамчыдылгалар программазы. 5.55 Медээлер. 6.35 Эртенги гимнастика. 6.45 Эртен. 8.00 Сонгукчу шагы. 9.05 Фирма магадылап тур. 9.20 «Саасхан». 9.40 «Аная-ла Мария дээр». Уран-чечен фильм. 10.30 Салыглажыышкын көвүрүү. 11.00 Концерт. 11.50 Пресс-экспресс. 12.00 Медээлер. 12.20 «Эдемге дедир ээп келгеш». Уран-чечен фильм. 12-ги сериязы. 13.10—13.55 Теннис. «Улуг шлем» кубок дээш.

* * *

15.00 Медээлер. 15.25 Телемикст. 16.10 «Блокнот». 16.15 «Тедди Ракспиниин ужуралдары». Мультфильм. 16.40 Ак сеткилдиг мастерниң кызыл алдыны. 17.00 Бистериң аравыска, уруглар аразынга... 17.20 «Ужун чоруур бажың». Мультфильм. 24-кү сериязы. 17.50 Технодром. 18.00 Медээлер. 18.25 «Мир». 18.55 «Аная-ла Мария дээр». Уран-чечен фильм. 19.45 Сонгукчу шагы. 20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар! 21.00 Медээлер. 21.25 Сонгукчуга сөс. 21.55 Композитор Александр Морозовтуң хрусталь илчирбелери. 23.50 Футбол. Чемпионнар лигазы. «Спартак» (Москва) — «Галатасарай» (Турция). Чапсарда (00.45)—Медээлер. 01.50—02.00 Пресс-экспресс.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

«РОССИЯ» канал

7.00 «Россия. Федералдыг Хурал». 8.00 Медээлер. 8.20 Автомиг. 8.25 Негеттинип тур... негеттинип тур... 8.30 Ажылгыр кижилериң үези. 9.00 Чергелешкеттер. 9.20 Адаччуртум. «Никольская кудумчуда бажың». 10.45 Бистиң садывыс. 11.15 Ретушь чокка. 12.10 «Санта-Барбара». Уран-чечен фильм. 252-ги сериязы. 13.00 «Мастерден ажылхерек чогуур». 13.15 «Конституция. Россияны канчаар чаартырыл?» 13.45 Тараачыннар айтырыы. 14.10 «Сонгулда мурнунуң марафону». 14.30 «Бөрт». Уран-чечен фильм. 15.55 Уругларга дамчыдылга. 16.10 «Меня бодунга дең кылдыр көр». 16.40 Сигнал. 16.55 Телесолуш. 17.00 «Ыраккы Чөөн чүк». 17.45 Реклама.

«ТЫВА» канал

17.50 «Факт». 18.10 «Төөгүнүң кичээлдери». Кичээл 4. 18.25 «Ачы-буян». Амгы байдалдарда инвалидтериң айтырыгларының болгаш сагып салыышкынарының дугайында. 18.45 «Бөгүн делегейде». 19.00 Шилип алыңар.

«РОССИЯ» канал

20.00 Медээлер. 20.25 «Санта-Барбара». Уран-чечен фильм. 253-кү сериязы. 21.15 Силериң эргенер. 21.30 «Мен — баштың мен». 21.50 Маналашкын залы. 22.40 «Сонгулда мурнунуң марафону». 23.10 Л—клуб. 23.55 Спортчу карусель. 00.00 Медээлер. 00.20 Сылдыстар чугаалап турлар. 00.30—00.40 Криминалдыг дыннадыглар экраны (КДЭ).

ҮШКҮ ПРОГРАММА

«РОССИЯ» канал I

17.50 «Россия. Федералдыг Хурал». 18.50 Хүнүн-не байырлал. 19.00 Орус виза. 19.30—20.00 «Ностальжи» — бүгү салгалдарның музыказы».

ЧЕТВЕРГ

ДЕКАБРЬ 9

БИРГИ ПРОГРАММА

«ОСТАНКИНО» канал

5.50, 9.00, 15.20, 18.20, 21.20 Дамчыдылгалар программазы. 5.55 Медээлер. 6.35 Эртенги гимнастика. 6.45 Эртен. 8.00 Сонгукчу шагы. 9.05 Фирма магадылап тур. 9.20 «Кадыг тоорук дугайында тоол». Мультфильм. 9.40 «Аная-ла Мария дээр». Уран-чечен фильм. 10.30 Дирниг амыталнар аймаа. 11.10 «Чедишкин». 11.50 Пресс-экспресс. 12.00 Медээлер. 12.20 «Эдемге дедир ээп келгеш». Уран-чечен фильм. 13-кү сериязы. 13.10. Футбол. Чемпионнар лигазы. 14.30 Теннис. «Улуг шлем» кубогу дээш. 15.00 Медээлер. 15.25 Телемикст. 16.10 «Блокнот». 16.15 «Тедди Ракспиниин ужуралдары». Мультфильм. 16.40 440 герц. 17.20 «Чедишкин». 18.00 Медээлер. 18.25 Хуужудулга: кымнарның эрге-ажыктары дээш чорударыл? 18.45 Документилер болгаш салымхуулар. 18.55 «Аная-ла Мария дээр». Уран-чечен фильм. 19.45 Сонгукчу шагы. 20.45 Тамчыктыг удунар чаштар! 21.00 Медээлер. 21.25 Сонгукчуга сөс. 22.00 «Твин Пикс». Уран-чечен фильм. 11-ги сериязы. 23.00 Футбол. Чемпионнар лигазы. 23.30 Пресс-экспресс. 23.40 «Ыоы-93». Чапсарда (00.00)—Медээлер. 01.15 — 01.55 Бумеранг.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

«РОССИЯ» канал

7.00 «Россия. Федералдыг Хурал». 8.00 Медээлер. 8.20 Автомиг. 8.25 Негеттинип тур... негеттинип тур... 8.30 Ажылгыр кижилериң үези. 9.00 Чорупканнар. 9.10 Маналашкың залы. 10.00 Эртенги концерт. 10.15 Назынынар дөгүй берген болза... 10.45 «Чоннуң фрагы». 11.40 «Санта-Барбара». Уран-чечен фильм. 253-кү сериязы. 12.30 № 9 шыпшыңы. 13.30 «Сонгулда мурнунуң марафону». 13.40 Тараачыннар айтырыы. 14.05 Камгалал-911. 15.00 Алдын кош-дыргак. 15.30 Янзы бүрү медээлер. 15.45 «Такой возраст». Аныяктар тележурналы. 16.15 «Читкен шамбыла ораны бе...? Албания». Телефильмниң баштайгы көргүзүү.

«ТЫВА» канал

17.10 «Факт». 17.30 «Сонгулдаларга уткуштур». 17.55 «О... программа». Кижи болгаш машина. 18.25 Байырывысты хүлээп ап көрүнер. 18.55 Шилип алыңар. 19.55 Чарлалдар.

«РОССИЯ» канал

20.00 Медээлер. 20.25 «Санта-Барбара». Уран-чечен фильм. 254 кү сериязы. 21.15 Тайбың болгаш дайын. 21.45 М-трест. 22.05 Боду бодунга режиссер. 22.35 «Сонгулда мурнунуң марафону». 23.05 Эрмитажта делгелге. 23.40 «КДЭ». 23.55 Спортчу карусель. 00.00 Медээлер. 00.20 — 00.25 Сылдыстар чугаалап турлар.

ҮШКҮ ПРОГРАММА

«РОССИЯ» канал I

17.10 Соло. 17.55 «Россия. Федералдыг Хурал». 18.55 Телесолуш. 19.00 Хүнүн-не байырлал. 19.20 — 20.00 «Портретке штрихтер».

ПЯТНИЦА

ДЕКАБРЬ 10

БИРГИ ПРОГРАММА

«ОСТАНКИНО» канал

5.50, 9.00, 15.20, 21.20, 00.20 Дамчыдылгалар программазы. 5.55 Медээлер. 6.35 Эртенги гимнастика. 6.45 Эртен. 8.00 Сонгукчу шагы. 9.05 Фирма магадылап тур. 9.20 «Чүүү шилип ап болур сен?». Уругларга уран-чечен фильм. 9.20 Ыоы-танцы ансамблиниң көргүзүү. 9.45 Аян-чорукчулар клуву. 11.20 Америка М. Таратута-биле. 11.50 Пресс-экспресс. 12.00 Медээлер. 12.35 Теннис. «Улуг шлем» кубогу дээш. 13.20 «Москва карак чажыңга бүзүревес». Уран-чечен фильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 14.45 «Оранбажың чок Конгурджа». Мультфильм. 15.00 Медээлер. 15.25 Бридж. 15.50 Бизнес-класс. 16.05 «Чүүү шилип ап болур сен?». Уран-чечен фильм. 17.20 Музограф. 17.40 Соло. 18.00 Медээлер. 18.20 Россияның шилип алышкынының чаңгызы. 18.40 Кижи болгаш хоойлу. 19.15 Америка М. Таратута-биле. 19.45 Сонгукчу шагы. 20.45 Тамчыктыг удунар, чаштар! 21.00 Медээлер. 21.25 Сонгукчуга сөс. 21.55 «Твин Пикс». Уран-чечен фильм. 12-ги сериязы. 22.55 Пресс-экспресс. 23.00 Хуулгаазынар шөлү. 00.00 Медээлер. 00.25 Неделяның кижизи. 00.45 Музобоз. 01.30 Политбюро. 02.10 Автошоу. 02.40—03.45 Хит-конвейер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

«РОССИЯ» канал I

7.00 «Россия. Федералдыг Хурал». 8.00 Медээлер. 8.20 Автомиг. 8.25 Негеттинип тур... негеттинип тур... 8.30 Ажылгыр кижилериң үези. 9.00 Чорупканнар. 9.10 Тайбың болгаш дайын. 9.40 Чергелешкеттер. 9.55 Боду бодунга режиссер. 10.25 Өскелерге дөмейлешпес кижи. 11.10 «Санта-Барбара». Уран-чечен фильм. 254-кү сериязы. 12.00 Дамырактар. 12.30 «Сатириконэ» студия. «Ха-Ха-Хазанов». 13.25 Мульти-пульти. «Маргыжыышкын». 13.35 «Сонгулда мурнунуң марафону». 13.40 Тараачыннар айтырыы. 14.05 Чайковский чылы. Концерт. 14.35 Пятница санында Диспей. «Делегейде эң-не бай моортай». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 15.25 Уругларга дамчыдылга. 15.40 Россияның телетеатры. Ж. Сименон — «Демдеглел дептеринде чеди дөрт-адыр».

«ТЫВА» канал

17.20 «Телеаванс». 17.25 «Тыва неделя». 17.55 «Доңмас-Сугга кежээ». Дамчыдылга. 18.50 Шупту соңгулдаларже. 19.00 Шилип алыңар.

«РОССИЯ» канал

20.00 Медээлер. 20.20 «Россияның радиозу: үш чылда эфирге. 20.40 «Хереченлер чокка». Уран-чечен фильм. 22.15 «Соңгулдалар мурнунуң марафону». 22.45 «Конституция. Россияны канчаар чаартырыл?» 23.50 Спортчу карусель. 23.55 «Сонгулда мурнунуң марафону». 00.00 Медээлер. 00.20 Сылдыстар чугаалап турлар. 00.30 — 02.00 Кежээки салон.

ҮШКҮ ПРОГРАММА

«РОССИЯ» канал I

17.20 «Россия. Федералдыг Хурал». 18.20 «Өшкен сылдыс бе?» 18.50 Хүнүн-не байырлал. 19.00 «Кинограф». 19.55 — 20.00 Реклама.

СУББОТА

ДЕКАБРЬ 11

БИРГИ ПРОГРАММА

«ОСТАНКИНО» канал

6.40, 15.20, 21.20 Дамчыдылгалар программазы. 6.45 Эртенги гимнастика. 6.55 Пресс-экспресс. 7.05 Ажылгыр кижиниң суббота эртени. 7.50 Медээлер. 8.30 Спорт-шанс. 9.00 «Марафон-15» көргүзер. 9.30 «Резонанс» студия. 10.55 Теннис. «Улуг шлем» кубогу дээш. 11.25 Музыка киоскизи. 11.55 Авиакосмиктиг салон. 12.00 Амданнаныышкын. 12.25 Кежер театр. 13.15 Утчүндүрбас фильмнер. «Он өйги дүнү». 15.00 Медээлер. 15.25 Соңгукчу шагы. 16.55 «Пепси—Узун Ук». Уран-чечен фильм. 13-кү сериязы. 17.25 Акша болгаш политика. 17.55 Мультфильм. 18.10 Кызыл дөрбелчин. 18.50 Силерге организастаан ужуражылга. А. Солженицын. 19.45 «Күзелдиг садыгжылар». Уран-чечен фильм. 3-кү сериязы. 20.40 Тамчыктыг удунар, чаштар! 21.00 Медээлер. 21.25 «Күзелдиг садыгжылар». 4-кү сериязы. 22.15 Аас-кежиктиг таварылга. 23.15 Пресс-экспресс. 23.25 Телеактыныңнар. 23.55 — 00.55 «Декалог-X». Уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. (Польша).

ИЙИГИ ПРОГРАММА

«РОССИЯ» канал

8.00 Медээлер. 8.20 Автомиг. 8.25 Формула-730. 8.55 Музыка коллекциязы. 9.30 Шинчилеттинмээн Октаргай. 10.00 «Чалаарын чөпшээрел көрүнер». 10.30 «Пилигрим». 11.15 Катап көргүзер кинотеатр. «Музыка төөгүзү». 12.35 Кызыгаар чок футбол. 13.35 Тараачыннар айтырыы. 13.55 Мульти-пульти. «Эки-ле турган чүве». «Куску вальс». 15.15 Публицистиг «45» программа. 16.00 «Бүзүрел». 16.30 Дөрбелчиннде көпеек. 17.00 Делегейниң улуг цирктери. 18.00 Көзер кадыны. 18.30 Театржы мөгейишкин. «Ай адаанга сценалар». 19.15 Хүнүн-не байырлал. 19.25 Чаштарның чугаалары. 19.55 Спортчу карусель. 20.00 Медээлер. 20.20 «Соңгулда мурнунуң марафону». 20.25 «Москвага чажыт ужуражыышкыннар». Фильмниң баштайгы көргүзүү. А. Солженицынның 75 чылынга. (Швеция). 21.20 «Феликс Круллдың миннишкини». Уран-чечен фильм. 3-кү сериязы. 22.25 Ксюшада. 22.55 С. Юрский номчуур. 23.25 «Суг иштинин сарыг хемез» клуву. 00.00 Медээлер. 00.20 Сылдыстар чугаалап турлар. 00.30 Фильмниң баштайгы көргүзүү. 00.45 — 02.15 «Ынакшыл делгереп турзун». Уран-чечен фильм.

ВОСКРЕСЕНЬЕ

ДЕКАБРЬ 12

БИРГИ ПРОГРАММА

«ОСТАНКИНО» канал

7.55, 15.15, 22.45 Дамчыдылгалар программазы. 8.00 Сагыш-сетки». көдүреринин шагы. 9.00 Чапсар вокка. 9.30 Эртен зоте. 10.00 Амдыызында дөгевези бажыңда. 10.30 «Спортлото». 10.45 Эртенги сылдыс. 11.35 Полигон. 12.05 «Марафон-15». 12.45 Панорама. 13.25 «Мен — хереженмен». 14.00 Француз кухни силерге. 14.10 «Кустовуң» командазының сүг адаалга аянныгы». 15.00 Медээлер. 15.20 «Мир». 16.00 Теннис. «Улуг шлем» кубогу дээш. 16.30 Ойна эдер-хааржак. 17.15 Мультфильмнер: «Каспер болгаш боон өнүктөрү», «Буктар хайган ёзулуг ачылар». 18.05 «Кузел вокзалы». Ю. Башмет. 19.00 Медээлер. 19.15 Чүү? Кая? Кажан? 20.20 «Чичаз». Уран-чечен фильм. 22.00 «Улуг-хүн». 22.50 Улуг книжилерге мультфильм. 23.05 Футбол. Диптер арамының кубогу. «Милан» (Италия) — «Сан-Паулу» (Бразилия). Чапсарда (23.55) — Россияның Конституциязы. Политиктиг наа чылды уткуру. 00.55 Медээлер. 03.00 — 10.00 Россияның Конституциязы. Политиктиг наа чылды уткуру. Курупении Кремль Ордузунган дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

«РОССИЯ» канал

8.00 Медээлер. 8.20 Автомиг. 8.25 Эрчи. Европа. 8.55 «Хаан туруу». 9-ку кезээ. 9.25 Улуг-ланышактар. 10.00 Аны-баты... 10.30 «Бирги тайм». «Сонник—параа-лепень». 11.00 «Орган. Бөгөн болгаш фантазия». 11.30 Хоозуп чугаалар. 12.00 «Кырган дээрбешмелер». Уран-чечен фильм. 13.35 Аалы сотка. 13.55 «Кезип болбас...» 14.10 Адмиралтейство». Барымдаалыг фильм. 14.40 Видеопоэзия. Р. Бухарев. 14.55, 17:35, 19.30, 21.35, 02.05 — «Чүгле факт» (оперативтиг информация төвүлен доот дамчыдылгалар). 15.05 Дирниг амыталнар айма. 16.05 «Винн-Пухтуң чаа ужуралдалы». «Кара плащ». 16.55 Мегаполис. 17.25 Мульти-пульти. «Моортай болгаш К». 17.45 НБА-ның эң эки оюнары. 18.45 Джаз музыка концерти. 19.15 Хүнүн-не байырлал. 19.25 Спортчу карусель. 19.40 Мульти-пульти. 20.00 Медээлер. 20.20 «Дивертисмент. Гран Японнада». 21.45 А. Солженицын. «Шынга кажан-даа өскөөлбезимни аазап тур мен». 22.30 «Лох — сүг тилекчизи». Уран-чечен фильм. 00.00 Медээлер. 00.20 М. Распутиннаның концерти. 00.50 «А» программа. 03.00 Медээлер. 03.25 Ника.

КИНО

ДЕКАБРЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чалгыглар аяны-биле» 10.00, 12.00, 14.40, 17.00 шактарда; **ВИДЕОЗАЛ:** «Камгалакчы» 10.30, 13.00, 15.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Океан» 14.00, 17.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ситанурдан Гита» 13.00 шакта; «Оюнбаштак хааны» 16.00 шакта.

«ОТЧУГАШ»: «Суг дуунда: ачалаганыдар» 9.00 шакта; «Шинткээр мен» 10.50, 13.40, 16.30 шактарда.

ДЕКАБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чалгыглар аяны-биле» 10.00, 12.00, 14.40, 17.00 шактарда; **ВИДЕОЗАЛ:** «Камгалакчы» 10.30, 13.00, 15.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Океан» 14.00, 17.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ситанурдан Гита» 13.00 шакта; «Оюнбаштак хааны» 16.00 шактарда.

«ОТЧУГАШ»: «Айдын келген дангыыа» 9.00 шакта; «Шинткээр мен» 11.10, 14.00, 16.50 шактарда.

ДЕКАБРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Куруг шын» 10.00, 11.50, 13.40, 15.30, 17.20 шактарда; **ВИДЕОЗАЛ:** «Өлүмге улуг» 10.30, 12.30, 14.30, 16.30 шактарда.

«ОТЧУГАШ»: «Алдын дултуур» 9.00 шакта; «Керштен корт» 10.40, 12.40, 14.40, 16.40, 18.40 шактарда.

ДЕКАБРЬ 7-зе

«НАЙЫРАЛ»: «Куруг шын» 10.00, 11.50, 13.40, 15.30, 17.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Люми» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ортумак назынны өөрүшкүзү» 13.00, 15.00, 17.00 шактарда.

«ОТЧУГАШ»: «Илбилиг оол» 9.00 шакта; «Керштен корт» 10.30, 12.30, 14.30, 16.30, 18.30 шактарда.

Төрүттүнген хүнүңер-биле!

Чаа-Хөл кожуун чагырганының даргазы **Камбаа Дамчатович БИЧЕ-ООЛ** 1993 чылдың декабрь 8-те 50 харлаар. Ол бодунуң мергежилин езугаар баштай улус өөредилгезиниң шугумунга, ооц соонда партия, совет органнарынга үр чылдарда кызымаккай ажылдап келген. Камбаа Дамчатович каяа-даа ажылдап тургаш, бодунуң эртем-билиин, аргадуржулгазын арат-чоннуң хөрөнге харам чок берип, ак сеткилдии-биле ажылдап чоруур. Сөлгү үеде ол бистиң республиканың болгаш Чаа-Хөл кожуунуң экономиказының хөгжүүрүнге көскү үлүүн киирип турар.

Хүндүлүг Камбаа Дамчатович, бежен харлаарыңар-биле холбаштыр коллективтиң изиг байырын чедирип, амыдырал - чурттаганарга, ажыл-ижиңерге чедишкиннерни, а силериң бодунарга каң дег кадыкшылды күзеп тур бис.

Чаа-Хөл кожуун чагырганының ажылдакчылары.

✦ ✦ ✦ ✦

Бистиң ынак ачавыс, уругларывыстың ачазы **Виктор Тараачыевич КУВЕЗИН** 1993 чылдың декабрь 7-де 43 харлаар. Ол амгы үеде Кызылдың чылыг-электри бөөр төвүнде слесарылап ажылдап турар. Ол каяа-даа ажыл-ижинге бердинген, кызымаккай чоруун көргүзүп келген. Өг-бүлезинге болгаш уруг-дарыынга сагыш човаңгыр Виктор Тараачыевичниң төрүттүнген хүнүн таварыштыр аңаа ам-даа улуг-улуг чедишкиннерни, аас-кежиин болгаш каң дег кадыкшылды күзеп тур бис.

Калайы Зоя Соскаровна, уруглары Алыг-оол, Аяс, Чинчи, Ай-Херел.

✦ ✦ ✦ ✦

Бистиң эргим ачавыс **Оолак Самбыцович ДУЛУШ** декабрь 8-те 60 харлаар. Ол 37 чыл иштинде улус өөредилгезиниң херөөнге бодунуң билиин, арга-мергежилин бараалгадып, Чыраа-Бажы, Суг-Аксы, Хөндергей ортумак школаларынга башкылап, өөредилге эргелекчизи боон ажылдап чораан. Бо хүннерде ол Хөндергей ортумак школазында социал-башкы боон ажылдап турар.

Ачавыс күш-ажылдың хоочуну, улус өөредилгезиниң тергиини. Төрүттүнген хүнүн таварыштыр аңаа байыр чедирбишаан, каң дег кадыкшылдыг болурун, ажылынга ам-даа улуг-улуг чедишкиннерни, узун назын назылаарын күзеп турар бис.

Уруглары Аян-оол, Фаина, Айланмаа, Урана, Айлана, Орланмаа, Айдың, Доржу, Камиль.

Чарлалдар бюрозу

В. КӨК-ООЛ АТТЫГ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

Декабрь 4, 5-те **Н. Гоголь.**

КӨЗЕРЖИЛЕР

деп шин болур.

Эгелээри 17.00 шакта.

Кассa ажылдап турар. Телефон 2-16-70.

БИСТИҢ ОРГАНИЗАЦИЯВЫС БӨРТ ДААРААР ХЕПТЕРНИ (болванкаларны) садып турар болгаш **АЛГЫ-КЕШТЕН БӨРТТЕРНИ** даараарынга өөредириниң **КУРСТАРЫН** организастап турар.

АДРЕЗИВИС: Кызыл хоорай, Кечил-оол кудумчузунда № 17 бажың.

ЧИИК ӨРТЕК-БИЛЕ

ЗИЛ-131 маркалыг, лебёдкалыг АВТОМОБИЛЬДИ чиик өртекке садып тур мен. Ону өске-даа чүүлге ОРНАП база болур.

Телефон № 3-52-69.

КЫМГА ХЕРЕГИЛ?

— ВАЗ-21063 автомашинаны (1993 ч. июньда үндүрген);
— беш чадалыг коробканы;
— беш болгаш дөрт чадалыг чаа коробкаларны;
— ВАЗ-2107-07 автомобильди;
— «Москвич-412-ни» (1983 чылда үндүрген — 1,5 миллион рубльге) садып тур мен.

17.00 шак соонда долгаар телефон № 3-99-54.

Дараазында чүүлдерни улуг эвес өртекке садып тур мен.

— 30х50 мм ШВЕЛЛЕР, 25х22 мм УГОЛОК, 5 мм ЭЛЕКТРОДТАРЫ, төп одалга КОНВЕКТОРЛАРЫ, досканарда 200 л ОЛИФА.

Телефон № 3-51-80.

ФИЗИКА-МАТЕМАТИКА ШКОЛАЗЫ АЖЫТТЫНАР

1993-94 өөредилге чылында Кызылдың курунениң педагогика институдунуң чанынга институттуң физика-математика факультединиң дараазында мергежилдеринге өөренип киреринi күзээн кижилерге **физика-математика школазы ажыттынарын чарлап тур:**

— дузалал математика болгаш информатика (университет мергежили);

— математика болгаш информатика (башкы);

— физика болгаш информатика (башкы).

Абитуриентилерни школа математиказының талазы-биле чугаалажып көрүгениң соонда шилип алыр. Бир эвес конкурс барымдаалаар апаар болза, бирги эзлчегде районнар школаларының өөренирчилерни киирип алыр. Школага өөренирин күзээн кижилер-биле чугаалажыры декабрь 1-ден эгелээш, январь 11-ге чедир, хүнүн-не боон турар Өөренир хуусазы январь 1-ден эгелээш, май 30-ге чедир. Беседалажыышкын эрткен 11-ги класстың өөренирчилери школаны ККПИ-ге доозар болгаш бышкан билигниг аттестадын оон-алыр.

Физика-математика школазынга өөренири халас.

Физика-математика школазын доозарының шылгалдалары (математиказга бижимел-биле, математиказга аас-билер, физиказга болгаш орус дылга) үстүнде айыттынган мергежилдерге өөренip киреринiң шылгалдалары кылдыр саналар. Физика-математика школазының эң-не салым-чаланыг дээн доозукчуларын Россия Федерациязының колкол университеттеринче өөредип чорудар.

Школага өөренир талазы-биле бүгү айтырыгларны физика-математика факультединиң деканы Орлан Базырович Бузур-оолдан тодаралып эп болур. Телефон № 2-54-81.

ККПИ-ниң ректораты.

Кызыл хоорай Красноармейская, 100. Индекс 667000. АГАР САНЫ: «Тыва соңбанк» № 363505.

Тургузукчулары: ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДӨӨДИ СОВЕДИ болгаш ЧАЗАА «ШЫН» СОЛУННУН РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕКТИВИ

Кол редактор В. Ф. ЧАДАМБА

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. Базыр (кол редакторнуң орадакчызы), А. Б. Монгуш, М. Д. Оюн (харысалгалыг секретарь), М. М. Саая (кол редакторнуң орадакчылары), В. М. Сат, Н. С. Эрген.

РЕДАКЦИЯНЫН ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 3-43-34; селген кижилер хүлээн алыр чер — 3-34-26; кол редакторнуң орадакчылары — 3-33-91; — 3-34-17; харысалгалыг секретарь — 3-34-92; орадакчылары — 3-45-93.

КИЛДИСТЕР: политиктег амыдыралы — 3-34-19, 3-34-98; үлетпүр — 3-34-49, 3-36-73, кедээ ажыл-агый — 3-41-16; культура улус өөредилгези болгаш чогаал — 3-39-15, 3-34-57; медээлер болгаш спорт — 3-36-82; 3-34-57; өчүлга — 3-34-39, 3-34-93; чагаа — 3-39-03; корректорлар — 3-41-23; тиилөөкчүлер — 2-27-41; солун келбейн баргада — 3-57-92, 3-14-94; бухгалтерия — 3-37-11.

Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш медээлер министерствозунуң чанында парлалганың, медээлерниң костуг чорүүн камгалаар талазы-биле Тывада хайгаарал чеинге бүрүткеттинген.

Бүрүткеттинген дугаары — Т-00007.

Солунда парлаттынган материалдарның, авторларының болалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барын болур. Айыттынган фактылары, саналары болгаш өске-даа ынналдыгларын авторлар боттары харысалгалыг.

Тыва Республиканың Парлалга болгаш информация министерствозунуң типографиязы. Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

Солун неделяда 5 катап үнер. Хемчээли 2 парлалга амазы. Тиражы 19.896. Индекс 54240. Чагыг № 230